

Disputatio antiquario-historica inauguralis de censorum apud Romanos auctoritate et existimatione, ex veterum rerumpublicarum conditione explicanda

<https://hdl.handle.net/1874/26711>

6

DISPUTATIO ANTIQUARIO-HISTORICA
INAUGURALIS
DE
CENSORUM
APUD ROMANOS
AUCTORITATE ET EXISTIMATIONE
EX
VETERUM RERUM PUBLICARUM
CONDITIONE EXPLICANDA.

QUAM,
QUOD DEUS BENE VERTAT,
EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI
IODOCI HERINGAE, E. F.

THEOL. DOCT. ET PROF.

UTI ETIAM

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU, ET NO-
BILISSIMAE FACULTATIS PHILOSOPHIAE THEORETI-
CAE ET LITERARUM HUMANIORUM DECRETO,

PRO GRADU DOCTORATUS

SUMMISQUE IN PHILOSOPHIA THEORETICA ET LITE-
RIS HUMANIORIBUS HONORIBUS AC PRIVILEGIIS,
IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE AC LEGITIME CONSEQUENDIS,

PUBLICO ET SOLEMNI EXAMINI SUBMITTIT

JACOBUS ADOLPHUS CAROLUS ROVERS,

DORDRACENUS.

DIE III JUNII MDCCCXXIV, HORA XII.

TRAJECTI AD RHENUM,
EX OFFIC. JOH. ALTHEER.

DISPUTATIO ANTIQUARIO-HISTORICA
INAUGURALIS

DE

CENSORUM

APUD ROMANOS

AUCTORITATE ET EXISTIMATIONE

EX

VETERUM RERUM PUBLICARUM

CONDITIONE EXPLICANDA.

VIRO CLARISSIMO
PHILIPPO GUILIELMO VAN HEUSDE

PHILOS. THEORET. MAG. J. U. ET LITT. HUMM. DOCT.

ORDINI LEONIS BELGICI ADSCRIPTO
PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM
HUMANIORUM IN ACADEMIA RHENO-TRA-
JECTINA PROFESSORI INSTITUTI
REGII ARTIUM DOCTRINARUM
QUE TERTII ORDINIS SOCIO

D. D. D.

AUCTOR.

AVUNCULO DILECTISSIMO.

Ob duas equidem causas hanc, optime Virorum, dissertationem tibi inscribendam censui. Etenim, si eruditissimi viri, quorum scripta acre ingenium, accuratam rerum cognitionem, variam uberemque doctrinam referunt, his tamen ipsis a praestantiorum auctoritate commen-

dationem quaerunt ; meum facile omnes proba-
 bunt consilium , cum tenue prorsus et juvenile
 specimen tuo nomine commendare studeam. Ve-
 rumtamen multum abest , ut opusculo tantum
 meo prospicere coner. Sed , quandoquidem , cui
 plurimum quisque debet , hunc maxime diligit,
 gratumque ei avimum demonstrare gestit , vi-
 deris Tu mihi et colendus praecipue , et quam-
 vis levi , maximo tamen quod habeo , donandus
 munere. Nam , quod post optimi Patris mortem
 pro infantia cogitabam , qui meam in se sus-
 ciperet causam , paterno me amore moneret ac
 juvaret , fore neminem , longe aliter mihi nec-
 opinanti cecidit. Puerum me summâ benevo-
 lentiâ excepisti : praeceptis monitisque confor-
 masti : virtutis praestantiam et saluberrimis
 consillis , et , cum filii instar in Tua domo ver-
 sarer , exemplo ipse tuo efficacissime edocuisisti.
 Sed haec ego , licet maxima , tum demum suo
 pretio habere coepi , cum ad aliquem rationis
 usum pervenissem. A quo equidem tempore et
 prio-

priorum beneficiorum amplitudinem assecutus, et tua cum publica tum privata institutione fructus, et majora in dies humanitatis, amoris, imo paternae caritatis documenta expertus, plurimum me Summo Dei Numini debere putavi, cum in dilectissimi Patris desiderio Te non modo cognatum, fautorem, doctorem praestantissimum, sed amicum integerrimum, alterum omnino patrem nactus sim. Atque hoc arctissimum profecto vinculum eo et suavius et majoris mihi momenti ducere soleo, quo faciliorem Tui adeundi et in omnibus vitae rebus consulendi opportunitatem praebet, quoque efficacius ad exsequenda consilia impellit. Verumtamen licet per decennium ea mihi tribueris, quae homini ab homine tribui ferme possint maxima, hoc unum praeterea abs te impetrare velim, ut, quemadmodum hactenus, sic in posterum et studiis meis praesis, et vitae rite instituendae viam monstres. Sic enim aliquando fore opinor, ut

*fructus percipiam, nec omni rerum humanarum
usu et intelligentiâ destituar. Ego vero eâ te
constanter et observantiâ et pietate profecutu-
rus sum, ut in discipulis, qui magis te colat,
habeas neminem.*

PROÖEMIUM.

Animadvertenti mihi saepenumero varias hominum de variis disciplinis opiniones, mirum nonnunquam visum fuit, de gentium historia non aliud aliorum, ut de ceteris, sed unum esse idemque omnium iudicium. Cujus quidem disciplinae studium et juvenibus commendatur, et ab eruditissimis viris colitur, et nullis non hominum generibus sic placet, ut, aliis saepe neglectis

ac contemptis doctrinis, hanc tamen unam et suavem et utilem, imo necessariam opinentur omnes. Verumtamen, quod antea vix perceperam, dein cognovi, historiam non sine ratione plurimorum omni aevo animos et allicuisse ad se et tenuisse. Nam profecto, sive suavitatem in disciplina tractanda spectas, quae tandem major esse potest, quam praeteritorum temporum dispositorumque locorum cognitio, ut non tantum illo, quo natus es, aevo, sed et alio quocumque tibi vivere, ejusque aequalibus interesse videaris? Sive utilitas quaeritur, in historia haec certe suavitati est aequiparata. Ex variorum enim temporum, opinionum, morum, hominum cognitione ad rerum usum et civilem prudentiam, ad vitam rite agendam, ad ipsam omnino virtutem multum proficimus. Quocirca et suavioris doctrinae cupidum rerum varietate oblectat, et virtutis studio plurimum prodest, et omnibus se hominibus commendat historia.

Quodsi historiae praestantiam agnoscunt omnes, illius studium eo majori cum fructu institui constat, quo magis ad pragmaticam rationem adigatur. Cujus quidem quae vis sit, quae excellentia, nostris potissimum intelligitur temporibus, quibus non tantum gentium res gestae
sim-

simpliciter traduntur et memoriae mandantur, verum gravisimarum causae rerum indagantur, earumque proponuntur sequelae, regiminis formarum univérse explicatur ratio, singulorum in civitate magistratum exploratur vis, vinculum subinde traditur, quod varias secum invicem conjungit gentes, comparationes instituuntur inter gravissima antiquorum recentiorumque populorum negotia, verbo, in ipsam gentium inquiritur indolem, ex eaque praeclara quaeque ducuntur.

Et mihi quidem, a quo inde tempore e pueris egressus hac ratione a summis viris historiam tractari audiebam, eorumque sic tractantium et scholis mihi interesse et scripta legere licebat, historicae istiusmodi placere coeperunt disquisitiones. Quarum equidem suavitatem mirabar et ubertatem, cum non tantum res gestae accuratissime proponerentur, sed ad has explicandas, et temporum attenderetur et locorum et gentium conditio. Sic autem fiebat, ut, quae antea vel non perceperam, vel perversè dijudicaveram, plana evaderent et integriorem me judicem nanciscerentur. Tum igitur quo ulterius progrediebar, eo magis philosophae in historia tractanda rationis agnovi praestantiam. Hunc autem meorum studiorum cursum cum animadver-

tisset Cl. Heusdius, Avunculus carissimus, et esset mihi progressuum quaecumque meorum edendum specimen; id praecipuum sibi duxit Praeceptor optimus, ut historicum mihi suppeditaret argumentum, quod et meis studiis conveniret, nec viribus omnino esset majus.

Itaque, ut coram ipso miratus aliquando fueram, peculiarem in Republica Romana existisse magistratum, qui civium mores curaret, quod a nostrae profecto politicae ratione abhorret profus; hoc ipsum continuo dignissimum censuit argumentum, de quo, historia duce, disputarem. Illo igitur auctore et adjutore, equidem, in historico potissimum argumento elaborare gestiens, Cenforiae apud Romanos et auctoritatis et existimationis causas explicare constitui. Quod consilium non eo quidem spectabat, ut, quae saepius agitatae sunt de Cenforibus quaestiones, has omnes proponerem et dijudicarem: quippe multae in iis occurrebant ab argumento meo alienae. Attamen, ne temere vagaretur disputatio, anteaquam ad rem venirem, de ipsis Cenforibus eorumque muneribus, ex probabilis eruditorum sententia, disferendum duxi. Cum vero peculiaris Cenforum ratio ex propria potissimum antiquarum civitatem conditio-

ne.

ne ducenda videretur, latius subinde excurri, nec minus Graecorum quam Romanorum instituta exploravi, id nimirum maxime curans, ut, misis nostri aevi opinionibus, ex antiquae unice politicae principiis rem hanc totam explicarem.

Qua in re ut feci quod potui, non quod volui, ac plurimum abest, ut mihi ipse satisfecerim: sic tenuitatis meae probe conscius, in legentium erga me facilitate et benevolentia totus acquiesco. Quibus si non profus displicuerit opusculum meum, sed aliquid forte bonae frugis habere visum fuerit, id sciant velim, hoc omne me praestantissimis, quos in Literis habui, Praeceptoribus acceptum referre. Nam per quatuor et quot excurrit annos Goudoeveri V. Cl. non scholis tantum mihi interesse, sed singularem plane benevolentiam experiri licuit. Ad cujus viri consilia expetenda cum meorum me studiorum ratio saepius impelleret, eam semper me excepit humanitate, sic suas mecum tum de studiis prudenter dirigendis, tum vero de hac disertatione communicavit animadversiones, ut ingratis profecto et esse et haberer, si ejus beneficiorum ulla dies deleteret memoriam. Quandoquidem vero magna quoque sunt Simonii et Schröderi V. V. C. C. in me me-

ri-

rita, hac iis opportunitate lubenter gratias ago, quas possum, maximas, eosque aequae ac reliquos Praeceptores enixe rogo, ut suam me benevolentiam profsequi, prudentiam juvare, doctrinam erudire pergant.

~~~~~

DISQUISITIONIS CONSPECTUS.

CAPUT PRIMUM.

DE CENSORUM IN REPUBLICA ROMANA MUNERIBUS. . . . . P. 1

CAPUT SECUNDUM.

DE CENSORUM IN REPUBLICA ROMANA AUCTORITATE ET EXISTIMATIONE. 27

§ 1. *De Auctoritate Censorum.* 29

§ 2. *De Existimatione Censorum.* 36

CAPUT TERTIUM.

DE CAUSIS, QUIBUS FACTUM VI-
DEATUR, UT TANTA ESSENT CEN-
SORES APUD ROMANOS CUM AUCTO-
RITATE TUM EXISTIMATIONE. 40

SECTIO PRIMA.

DE ANTIQUARUM CIVITATUM CON-
DITIONE. . . . . —
§. I.

§ 1. <i>Moribus antiquae nitebantur civitates.</i>	41
§ 2. <i>Ad morum servandam integritatem pleraque spectabant Legumlatorum instituta.</i>	44
§ 3. <i>Vigentibus moribus, viguere; lapsis, corruerunt Antiquae Civitates. — Respublica Lacedaemonia.</i>	55
§ 4. <i>Respublica Atheniensis.</i>	60
§ 5. <i>Respublica Romana.</i>	70
§ 6. <i>Cum tanta haberetur antiquitus morum ratio, factum est, ut summa esset cum Athenis Arcopagitarum, tum Romae Censurum auctoritas et existimatio.</i>	98

SECTIO SECUNDA.

DE PECULIARI ET CIVITATIS ROMANAE RATIONE ET ROMANORUM INDOLE.	102

§ 1. <i>Peculiaris civitatis Romanae ratio.</i>	—
§ 2. <i>Peculiaris Romanorum indoles.</i>	106

SECTIO TERTIA.

UT CENSORIBUS CENSURA, SIC CENSURAE VICISSIM CENSORES DIGNITATEM CONCILIARUNT.	III

CAPUT PRIMUM.

DE CENSORUM IN REPUBLICA ROMANA MUNERIBUS.

Cicero in praeclaro *de Legibus* opere, in quo leges ad illum, quem in libris *de Republica* probaverat, civitatis statum accommodat, ipsam egregie censorii in Republica Romana muneris tradit rationem. *Censores*, inquit, *populi aevitates, soboles, familias, pecunias censento: urbis templa, vias, aquas, aerarium, vectigalia tuento, populi que partes in tribus distribuunt: exin pecunias, aevitates, ordines partiunt: equitum, peditumque prolem describunt: coelibes esse prohibent: mores populi regunt: probrum in Senatu ne relinquunt: bini sunt: magistratum quinquennium ha-*
A *ben-*

bento. (1) Dolendum vero quam maxime hujus muneris a Cicerone verosimiliter egregie disputatam communi bonorum naufragio librorum periisse explicationem. Postquam enim in altero et tertio operis libro cum sacras tum civiles civitati suae proposuit leges, de iis cum Attico et Quinto fratre sermones miscet, earumque tam praeclare declarat efficaciam, ut, quo praestantiores hae sunt commentationes, quoque plures supersunt, eo aegrius hujus censoriae explanationis jactura ferenda videatur. Sed nobis jam, ut ordine progrediamur, res ab initio est repetenda.

Postquam Servius Tullius de Vejentibus aliisque Etruscis victoriam reportaverat, contulit se ad ipsam rite ordinandam civitatem; aggressusque est, de Livii sententia (2), istiusmodi opus, quo conditor omnis in civitate discriminis, ordinumque, quibus inter gradus dignitatis fortunaeque aliquid interlucet, a posteris haberetur. Instituit enim tum civium tum possessionum Censum, secundum quem populum in sex classes divisit et centum nonaginta tres centurias, eoque peracto, omnes cives, in suis quoque centuriis, in Campum Martium convocavit, ubi eos suovetaurilibus lustravit, eumque ritum

com-

---

(1) L. 3. C. 3. (2) Liv. L. 1. C. 42.

conditum lustrum dixit, quia is censendo finis est factus. (1)

Primum quidem ipsi Reges instituerunt Censum. Postea vero Consulibus, uti omnium, quibus Reges functi erant, munerum, sic et Censu cura mandabatur (2). Variis autem, quibus hi praecerant, bellis (3), forsitan etiam Tribunorum Pl. turbis (4), factum est, ut nec Consules Censui vacarent, et ipsum hoc, civitati utilissimum, per septemdecim annos intermitteretur negotium. Tum igitur difficilem istiusmodi rem et minime Consularem suo viderunt Romani, qui ipsa rite fungeretur, egerit Magistratu, Censuique agendo (5), duos Patricios viros primum praefecerunt, quos *Censores* a munere dixerunt.

Primum igitur hoc munus Patriciis mandabatur tantum, verum anno A. C. 348. C. Marcius Rutilus primus de Plebe Dictator Censuranti

pe-

(1) Idem C. 44. (2) Liv. L. 3. C. 3. Semel eo functus est Dictator Sp. Lartius v. Beaufort *Repub. Rom.* Tom 3. Cap. 4. p. 121. (3) Livius, L. 4. C. 8. (4) Beaufort, l. l. p. 62. (5) Proprie Censoribus subijci dicebatur arbitrium formulae censendi, id est, ut docet Crevier ad Livii L. 4. C. 8. jus statuendi, qua formula, qua ratione quisque censendus esset; quam in tribum, quam in centuriam referendus; quomodo aestimandus cujusque Censu.

petiit, atque Tribunorum imprimis Pl. ope hoc ipsi delatum est munus (1). Dein vero Q. Publilius Philo Dictator sanxit, ut alter e Plebe semper crearetur Cenfor, quin et uterque Plebejus esse posset (2). Hoc autem munere fere semper fungebantur viri Consulares (3). Initio erat quinquennale, quia quinto quoque anno instituebatur Censur; brevi post Mamercus Aemilius Dictator ingenti populi consensu legem pertulit, ut ne Censura, quam alii annui essent Magistratus, diutius quam per annum et semestrem duraret (4). Quantopere au-

---

(1) Liv. L. 7. C. 22. (2) Liv. L. 8. C. 12. Uterque autem Cenfor plebejus primum fuit a. U. C. 625. V. Livius. Epit. L. 59. Cf. Beaufort l. l. p. 64. (3) Beaufort. l. l. p. 63. Cum autem ipsum illud in disputationis nostrae sine imprimis usu veniret, Beaufortii equidem auctoritate haud acquiescendum ratus, Livianum ipse Indicem cum Cenforum tabula, quam exhibet Beaufortius, contuli, vereque eum pronunciasse animadverti. Sub Imperatoribus autem post Paulum Aemilium Lepidum et Lucium Munatium Plancum, ultimos e privatis Cenfores, (v. Dio Cassius, L. 54. p. 521. edit. Leunc.) Imperator vel solus Censuram gerebat, vel collegam adsciscibat (v. Sueton. in Aug. C. 27.) vel alium munere illo donabat v. Pitiscus in *Lexico Ant. Rom.* voce *censura*. (4) Liv. L. 4. C. 24. L. 9. l. 33. Postremis autem temporibus hic iterum quinquennalis esse coepit Magistratus V. Zonaras L. 2. apud Franc. Hotom. in *Thefauro Graeviano* Tom. 2. p. 1865. Cf. Beaufort. l. l. p. 63

autem Censurae, quae primum ad populi Censum agendum referebatur, sensim increverit amplitudo, tum ex Ciceronis, quae supra tradidimus, tum ex Livii optime patet verbis, qui rem, parvis initiis ortam, tanta cepisse tradit incrementa, ut morum, disciplinaeque Romanae penes eam regimen, Senatus, Equitumque censuriae, decoris dedecorisque discrimen sub ditio-
ne ejus Magistratus, publicorum jus privatorumque locorum, vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent. (1)

Ex hoc autem, uti et ex Ciceronis loco, licet quadrupartitum fuisse pateat Censuram munus, ad duo tamen congrue referri potest capita, quorum alterum pecuniae publicae atque vectigalium administrationem, locorum publicorum viarumque curam, ipsum denique Censum comprehendit, alterum vero morum magistratio continetur totum.

Et quandoquidem nobis dein de horum munerum erit agendum gravitate et amplitudine, explicandumque, quam illa Censuris conciliarint auctoritatem, operae pretium profecto videtur, ipsorum munerum hoc loco tradere rationem.

Habebant igitur Censores vectigalium administrationem, ad quae omnis referebatur pecunia, quae portorii, decumarum, scripturae, fa-

---

(1) L. 4. C. 3.

falís, vicefímiae nomine solvebatur (1), quaeque, fuadentibus Cenforibus, a Senatu conftituebantur (2). Haec igitur vectigalia ad hactam (3), in confpectu populi (4), elocabant in quinquennium Publicanis, Equitibus plerumque Romanis (5), qui, quanta pecuniae fumma vectigalia redemerant, tantum Reipublicae apud Quaeftores Aerarios, penes quos tabulae aerarii et ita ipfum aerarium erat, folvere debebant (6).

Cen-

---

(1) v. Sigonius *de Ant. jure Civ. Rom.* L. 1. C. 16. et *de Ant. jure Provinc.* L. 2. C. 8. (2) Etenim ex iis, quae apud Livium L. 4. C. 8. *Vectigalia Populi Romani sub nutu et arbitrio eorum fuere*, L. 40. C. 51. *Portoria quoque et vectigalia multa instituerunt*, L. 29. C. 37. *Vectigal etiam novam ex falaria annona ftatuerunt*, habentur, non patet ipfos Cenfores nova vectigalia conftituere potuiffe; verum Senatus, penes quem hoc jus erat, Cenfores, ubi res postulabat, de vectigalium conftituendorum ratione confulebat, eorumque opinionem cum probafset, ad effectum eam perducere jubebat. Quocirca cum Burmanno iftiusmodi Livii loca fic interpretamur, ut vectigalia ifta, *inventoribus Cenforibus et fuaforibus*, inftituta fuiffe putemus. Vid. Burmann. *de Vectigal: P. R. C.* 7. p. 97. qui difertis veterum testimoniis docet, ipfum vectigalium inftitutorum jus Senatu competiffie. Cf. Hegewifch *Historifcher verfuch über die Römifchen Finanzen*, p. 86. (3) Liv. L. 24. C. 18. et L. 43. C. 16. (4) Cicero *Agrar.* 1. C. 3. *In Confpectu autem populi eft in fere.* (5) Non tamen omnes viciffim Equites erant Publicani v. Sigonius l. l. L. 2. C. 4. (6) Sigonius l. l. L. 1. C. 16. et L. 2. C. 4.

Cenforum autem Edicta, quae cum alia spectabant negotia, tum imprimis vectigalium locationem, *leges* dicebantur *Censoriae* (1), eorumque de Reipublicae redditibus tabulae, *Censoriae tabulae* audiebant (2).

Altera Censorii muneris pars posita erat in locorum publicorum privatorumque jure. Nam cloacarum, lacuum (3), pontium, viarum, agrorum, templorum imprimis et aedificiorum universe publicorum curam habebant; quae omnia etsi rite attenderent, peculiarem tamen in viis filice sternendis atque glareâ substruendis marginandisque operam posuisse et sic mirum in modum peregrinantium universe et in primis exercituum commoditati prospexisse videntur (4). Redemptoribus, sumptibus in id a Senatu constitutis (5), haec omnia vel facienda vel reficienda locabant. Sarta tecta eorum operum, quae a prioribus Consulibus locata erant, exigebant (6). Operibus, quae facienda curabant, publicis nomina saepius sua dabant (7). Praeterea, si quae

in

---

(1) Bachius, in *Hist. Jurisp. Rom.* L. 2. C. 2. Sect. 3. §. 15. Exstat hujusmodi legis fragmentum in L. 203. ff. de V. S. (2) Agraria 1. C. 2. (3) Liv. L. 39. C. 44. (4) Liv. L. 41 C. 27. et ad h. l. V. Int. (5) Liv. L. 44. C. 16. Cf. L. 24. C. 13. et L. 40. C. 46. Polybius, L. 6. C. 13. (6) Liv. L. 29. C. 37. (7) Exempla vide ap. Liv. L. 9. C. 29. L. 39. C. 44. L. 44. C. 16.

in loca publica inaedificata habebant privati, haec eos demoliri jubebant Censores (1). Porro ludis praebant equos curules (2), comparabant alimenta anseribus, quos in Capitolio in memoriam servatae ab ipsis Reipublicae alebant Romani (3). Pretia sacreficiorum procurabant (4). Privatis denique, quibus non licebat e canalibus aquam in sua aedificia agrosve derivare, annuo soluto vectigali, illud concedebant (5). Quodsi suo arbitrio fecerant privati, saepe eam publicam aquam, in aedificia hortosve ductam, canalibus rumpendis adimebant (6).

Haec autem Censorum munera uti magni erant momenti, sic amplior longe erat ab iis peragendus Civium Censur. Hunc igitur quinto quoque anni in Campi Martii villa publica instituebant (7). Apud illos tum sellis curulibus insidentes, cives omnes (8), ex Servii Tullii in-

sti-

---

(1) Liv. L. 39. C. 44. (2) Liv. L. 24. C. 18. (3) Plinius Hist. Nat. L. 10. C. 26. ed. Hard. Cf. Cicero pro Roscio Amer. C. 20. (4) Beaufort, p. 73. (5) Pitiscus l. 1. voce *aqua*. Si non in Republica adsent Censores, hujus rei cura ad Aediles pertinebat. v. Frontinus *de Aquaeduct. Rom.* apud Graev. Thef. antiq. Rom. Tom 4. p. 1656. (6) Liv. L. 39. C. 44. Plut. in Cat. Maj. p. 347. A. (7) Liv. L. 4. C. 22. Ibiq. Crevier. Antea autem Censur instituebatur in foro. V. Sigonius, l. 1. L. 1. C. 14. (8) Cives praesentes censeri debebant; verum, si absent, tamen per

stituto, in sua quisque tribu, classe, centuria, nomina sua, uxorum, liberorum, libertorum, fervorum profitebantur. Praeterea aetatem, domicilium et possessionum suarum aestimationem addebant, jurejurando affirmantes, se omnium in profitendo possessionum rationem habuisse (1). Quicumque vero non bonâ hac in causa fide usi fuisse deprehendebantur, una cum bonorum publicatione ipsam amittebant libertatem (2). Pariter, qui se cenferi noluerant, maximam subibant capitis diminutionem (3). Ipsi enim a Consulibus, bona a Censoribus venundabantur (4). Bonorum autem aestimatione solebant subinde plura comprehendere (5), quam quae ea contineri vulgo habebantur, eaque ipsi, quanti vellent, aestimare; unde cum maximo-pere ipsum augetur tributum, magni Censum fuisse momenti, nemo non continuo videt.

Haec

---

per procuratorem censebantur. Vid: Sigonius l. l. L. 1. C. 14. Manutius *de Civ. Rom.* apud Graevium l. l. Tom 1. p. 32. Cf. Beaufort, l. l. p. 68.

(1) Dionysius Hal. L. 4. C. 15. p. 212. Accurate autem apud Sigonium, l. l. L. 1. C. 14. traditur, quae ad possessiones referrentur. Ipse autem censendi ordo petatur e Pitisco l. l. voce *censendi*. (2) Beaufort, l. l. p. 67. (3) Cicero pro Caecina. C. 34. (4) Sigonius, l. l. L. 1. C. 14. (5) Cicero Verrina 2. C. 53. Cf. Sigonius, L. 1. C. 14.

Haec autem, quae professi erant cives, in tabulas suas referebant Censores; eaeque in aede Nympharum servabantur. Quibus omnibus peractis, ex suo quique Censu in classes et centurias referebantur cives, secundum quae tributa solvebant; et major eorum, minore in centuriatis comitiis erat auctoritas. Subinde etiam, ubi res postulabat, novas Censores addebant tribus; eas etiam generibus hominum, causis, et quaestibus describebant (1). Post Censum, is Censor, cui fors condendi Iustri obtigerat, in Campo Martio pro populo, in classes et centurias distributo, Diis coronatus et praetextatus gratias agebat, vota perolvebat, Deosque rogabat, ut populi Romani rebus prospicerent (2). Tum sacrificio de sue, ove et tauro ter circum populum ductis suaeque manu percussis eum lustrabat; quod si proximo quinquennio ingens calamitas accidisset, vel mortuus esset alter Censor, lustrum condere non licebat. (3)

Hoc autem loco possumt plurimae institui quaestiones de variis, qui censendi erant, hominum generibus; nam quaeri solet, utrum tantum ingenui an etiam libertini censerentur; utrum tantum, qui in urbe domicilium habebant, an etiam

---

(1) Liv. L. 40. C. 51. ad quem locum cf. omnino Crevier. (2) Valerius Maximus, L. 4. C. 1. Ex. 10. (3) Liv. L. 24. C. 43.

etiam qui extra eam habitabant; num ad municipes et colonos census etiam pertineret; quas quidem quaestiones ideo non enucleamus, quia, quid de iis probabiliter sit statuendum, in eruditissimorum virorum disensu, nobis nullo modo constat.

Quum autem Cenforibus nonnulli tabularum et librorum curam mandatam fuisse statuunt; videamus, quid de eo probabiliter sit existimandum. Quicumque hanc penes Censores custodiam fuisse putant, suam Livii verbis probant sententiam, qui, quum Consules Censui faciendo vix vacare possent, mentionem a Senatu illatam fuisse tradit: *rem operosam ac minime consularem suo proprio magistratu egere, cui scribarum ministerium, custodiaque et tabularum cura* subjiceretur (1). Verum haec tabularum custodia unice ad tabulas Cenforias atque eas, quae de Reipublicae redditibus instituebantur, pertinere videtur. Etenim in tertio de legibus libro suae quidem civitati praescribit Cicero: *Censores fide legem custodiunt*; verum aegre quam maxime fert, Romae non haberi tabulis librisque praepositos Magistratus, sed esse eos penes apparitores. Quocirca, *haec, inquit, detur cura Cenforibus* (2), unde luculen-

---

(1) Liv. L. 4. C. 8. (2) L. 3. C. 20. Pro *detur*
 alii

lenter patet, Livii locum immerito tam lata accipi significatione.

Ultimo loco memoranda est, quae penes Censores erat, morum cura; quam quidem gravissimam muneris partem ita sumus adumbraturi, ut primum, quae variae Cenforum in varios homines essent notae, declaremus; tum inquiramus in causas, quare notarent; ac denique, quae earum esset vis, quoad ejus a nobis fieri potest, breviter et accurate tradamus.

Notarum igitur, quas instituebant Censores, quatuor potissimum fuere genera; nam vel Senatores Senatu ejiciebant, vel Equites equo publico privabant, vel cives ex tribu honoratiore in minus honestam transferebant, vel denique eos aerarios faciebant.

Quum igitur jus legendi Senatus (1) post legem Oviniam Tribunitiam (2) penes Censores

es-

alii volunt *mandetur*. V. apud Davesium ad h. l. Cf. Demisterus ad Rosini *Ant. Rom.* L. 3. C. 31.

(1) Qua in re attendebant ordinem et genus, Censum, aetatem, magistratum, mores. (2) Putat Beaufortius, Censores jam antea hoc jus habuisse l. l. vol. 1. p. 375 sqq. Verum, de probabili Ruhnkenii sententia, exactis Regibus, primum Consules aut Tribuni Militum Conf. Pot., dein vero post legem Oviniam inter annum 319 et 341 U. C. latam (v. Drak. ad Livii L. 39. C. 42.) Censores Senatum legerunt. Etenim Festus voce *praeterti*.

esfet, quumque quinto quoque anno in Senatorum mores inquirerent, eo honore indignos munerere solebant privare, tantummodo eos in legendis Senatorum nominibus praetereuntes, nec nomen eorum albo Senatorio amplius inscribentes (1). Plerumque tamen motis Senatu subscriptiones adscribebant, id est, causas, cur moti essent; unde Catonis aliorumque exstiterunt orationes in eos, quos vel Senatu moverant, aut equis privaverant (2). Tum etiam uterque Censor remotionem, vel equi privationem, vel alias notas omnes probare debebat; unde altero dissentiente, alterius nullius momenti erat nota (3).

Equites autem, quos etiam ex Censu (4) lege-

---

teriti, quem locum Ruhnkenius in *dictis Mssis Antiq. Rom.* explicat, haud mentionem fecisset Tribunorum Militum Cons. pot. si Censores inde ab anno 310 jus legendi Senatores habuissent, quandoquidem et Tribuni et Censores eodem anno primum creati sunt. Cf. omnino Drakenb. ad Liv. l. l.

(1) Vid. Dacier ad Festum voce *praeteriti* Cf. Crevier ad Livium L. 9. C. 30. Quem vero primum recitabant, erat Princeps Senatus, de quo Vid. Paulus Manutius de *Senatu Romano* apud Graevium l. l. Tom. I. p. 90. (2) Nam in primis in notandis viris illustrioribus has notas addebant. Vid. Beaufort l. l. p. 92. (3) Liv. L. 40. C. 51. L. 42. C. 10 Cf. Beaufort l. l. p. 96. (4) Censu Senatorum variis temporibus erat varius, florente Repub. octingentorum mil-

gebant, ita notabant, ut eos publico equo, quem ipsis assignaverant (1), et annulo aureo privarent (2); quo facto ad ordinem illi Equestrem pertinere desinebant (3). Hac ratione cum in pravos Equitum mores animadvertent, tum eos notabant, qui equum negligenter curabant (4). Solebant enim Equites trabeati Idibus Quinctilibus solemni eorum transvectione in forum ad Censores venire, situm quique equum manu ducentes; qui si retinere sinerent, poterant abire, sin minus, equum illis adimebant, equumque vendere cogebant (5).

Porro cives ex honoratiori tribu in minus honoratam referebant Censores. Tribus enim, in quas populus descriptus erat, *urbanae* dicebantur et *rusticae*. In illas conscribebantur omnes, qui nec rura habebant, et erant libertini; in has contra referebantur agrorum possesores, modo ingenui essent; nam et libertini, ut agros

pos-

---

millium numorum sestertiorum: Equitum autem Censu erat quadringentorum millium sestertiorum. V. Horat. Epist. L. I. Ep. I. v. 57.

(1) Sigonius l. l. L. 2. C. 3. (2) Manutius l. l. apud Graevium l. l. p. 32. (3) Beaufort l. l. p. 88. Dicebantur autem *impolitiae* notari, id est, *incuriae*, ut ait Gellius N. A. L. 4 C. 12. (4) Idem l. l. (5) Manutius l. l. p. 33. Pitiscus l. l. voce *Equites* p. 726.

posidentes, urbanae tamen adscribebantur tribui (1); unde patet rusticam urbanam longe honoratiorem fuisse tribum. Jam vero Censores ita nonnunquam animadvertabant, ut cives vel ex rustica nobili in aliam rusticam minus nobilem, vel ex rustica in urbanam referrent

Quarto denique loco, quotquot gravius commisissent delictum aerarios faciebant Censores (2), quorum nomina ex albo centuriae suae delebantur, atque tributum multiplicabatur (3).

His igitur notis ita animadvertabant Censores, ut plures subinde simul inferrent: cives enim saepius non tantum tribu movebant, sed et aerarios faciebant. Senatores autem, si gravius de-

---

(1) Vid. Manutius *de Comitibus Rom.* apud Graevium l. 1. p. 487., qui omnino de tribuum numero aliisque eo pertinentibus conf. meretur. (2) Quaeritur hoc loco, num aerarios Censores in Caeritum tabulas referre possent; Romani nimirum Caeritibus, qui belli Gallici temporibus Virgines Vestales sacraque receperant (Vid. Livius L. 5. C. 40.) civitatem sine jure suffragii concesserant; quocirca in Caeritum tabulas relati, jure suffragii plane fuissent destituti. Disputant de eo acriter viri docti, nec facile res ad liquidum potest perducii. Negantium tamen, Beaufortii imprimis, mihi praeplicet opinio ob Livii locum L. 45. C. 15. Cf. tamen Conf. van Geuns in *Disp. de Infamia Leg: Rom. constituta* p. 17. (3) Patet hoc ex Livii L. 4. C. 24 ubi Censores octuplicato censu aliquem aerarium fecisse leguntur.

deliquisse viderentur, cum plerumque essent Equites, et Senatu movebant nonnunquam, et equo privabant, et in aliam tribum referebant, et aerarios faciebant; uti hoc de iis constat, qui in summo rerum discrimine Italiam deserere studuerant (1).

Et sic quidem propositis, quas Censores inurere solebant, notis, operae pretium est videre, quas maxime ob causas notarent. Etenim de hoc magistratu non ita est existimandum, ac si penes eum esset, quaevis civium crimina et delicta punire: verum pertinebat Censorum animadversio omnium maxime ad ea vindicanda vitia, quae legibus vix obnoxia erant. Cum igitur id Romanis imprimis curae esset, ut ne mores corrumpentur, Censorum erat, hos omni ratione integros servare, absque omni labe immunes. Quocirca in ignaviam in primis, luxuriam, mollitiem, coelibatum, omnem denique indolis morumque perversitatem gravissime invehebantur.

Sic ignaviam eorum notabant, qui in bello haud strenue rem gesserant, vel officio minus erant perfuncti. Nam quadringentos Equites, quorum maxima fuerat in castris, jussu ducis,
mu-

---

(1) Liv. L. 24. C. 18. Cf. L. 22. C. 61. ubi idem traditur de legatis illis, qui Hannibali datum jusjurandum eludere studuerant.

muniendis, negligentia, re comperta, et equis privasse, et aerarios fecisse feruntur (1). Ob ignaviam pariter Caccilium Metellum Quaestorem, aliosque nobilissimos juvenes, qui post Cannensem cladem Italiam relinquere voluerant, omnibus notis dedecorarunt (2).

Animadvertentibus porro in eos, qui non eandem, quam vicini, id est, summam, in agris colendis curam ponebant et diligentiam, nec cives pro lubitu aes alienum contrahere patiebantur (3).

Neque minus in domesticam civium vivendi rationem inquirebant. Luxum, mollitiem omni ratione impugnare studebant, unde eos acriter notabant, quorum nimius in re domestica luxus, nimive in conviviis sumptus erant (4). Sic Cornelium Rufinum, Consulatu et Dictatura functum, triumphii honore insignem, Senatu moverunt, quia eum compererant argenti facti, coenae gratia, decem pondo habere (5).

Coe-

---

(1) Valerius Max. L. 2. C. 9. Ex. 7. (2) Liv. L. 24. C. 18. (3) Gellius N. A. L. 4. C. 12, ubi tales aerarii fieri dicuntur. Beaufort l. 1. p. 77. (4) Plutarchus in Catone Maj. p. 345 B. (5) Gellius N. A. L. 17. C. 21. Argentum autem factum est vasa argentea, teste Manutio *de civ. Rom.* apud Graevium l. 1. Tom. 1. p. 35. Cf. Liv. Epit. L. 14.

Coelibes porro notabant et poenae nomine *aes uxorium* solvere jubebant (1). Peculiarem autem ipsos matrimonii habuisse curam, atque spectasse, ut firma esset et stabilis haec vitae conditio, ex Marci Antonii patet exemplo, quem, cum uxorem, nec parentibus nec amicis in consilium adhibitis, repudiasset, Senatu eiecerunt (2).

Gravissime etiam Censores in perfidos et perjuros animadvertabant. Cum enim Romani tam in contractibus privatis, quam in publica civitatis administratione tanta religione fidem colerent atque jusjurandum, ut, teste Polybio, perfidiae aut perjuriae diu vix quispiam reus deprehenderetur; mirum profecto non est, et optimis temporibus hanc fidei et jusjurandi sanctitatem aluisse Censores, et vero, moribus a pristina virtute deflectentibus, severos eos fuisse a vitae integritatis vindices ac flatores (3). Unde factum, ut non tantum perjuros notarent, sed et eos omnibus subinde notis castigarent, qui jusjurandi vim elidere studuerant (4).

De-

---

(1) Valerius Max. L. 2. C. 9. Ex. 1. Festus in voce *uxorium* et ad h. 1. Scaliger. et Dacier. Ceterum eos ipsa civium attendisse matrimonia patet e Plut. in Cat. Maj. p. 345 B. (2) Valerius Max. L. 2. C. 9. Ex. 2. (3) Lib. 6. C. 56. Cf. Cicero de Orat. L. 2. C. 90. (4) Cujus rei exemplum v. apud Liv. L. 24. C. 18.

Denique omnia notabant Censores, quae morum bonitati vel leviter adversarentur. In ipsa adeo facta dictaque inquirebant, quae five publice five privatim admissa honestati repugnabant. Sic M. Duronium, quia legem sumptuariam de conviviis impugnaverat, Senatu ejecerunt (1). Eadem ignominia, virum omnium opinione Consulatu dignissimum, Manlium affecit Cato, quia uxorem interdum, in conspectu filiae, fuerat osculatus (2). Imo vero vindicabant magistratuum reverentiam, videbantque, num suus omnibus tribueretur honos (3).

Cum igitur haec maxime in civitate vitia attenderent, suisque notis castigarent Censores, jure hoc loco de eorum, quos notaverant, conditione, id est, de notarum vi, quaeri solet. Etenim tam peculiaris illa fuit, ut, qui inter Censorias notas atque poenas, ab aliis magistratibus inflictas, non accurate distinguant, a vero longe abesse videantur. Primum enim Censorum notae dici vix possunt poe-

---

(1) Valerius Max. L. 2. C. 9. Ex. 5. Tiberius Gracchorum pater solebat Censor in eos animadvertere, qui ad multam noctem conviviis et poculis indulgebant. V. Plut. in vita Gracc. p. 831 A. Cassius Longinus et Caepio Censores Lepidum Aemilium adesse jubebant, quod sex millibus aedes conduxisset. Vell. Pat. L. 2. C. 10.
 (2) Plut. in Cat. p. 346 C. (3) Exempla v. apud Gellium N. A. L. 4. C. 20.

poenae. Nam neque cives carcere coercere, neque poenâ pecuniariâ proprie afficere poterant, nec infamiam, verum *ignominiam* pati dicebantur notati (1). Quodsi Censores in ea animadvertebant vitia, quae legibus quodammodo obnoxia erant, poterant etiam delinquentes iudicis condemnari sententia: nam, ut Cicero tradit, nunquam animadversionibus Censoriis ita steterunt Romani, ut rebus iudicatis (2). Poterant porro, in quos inveci fuerant Censores, cum populi suffragiis, tum iudiciis juratorum absolvi (3). A iudicibus damnati in perpetuum omni et honore privabantur et dignitate, a Censoribus notatis aditus ad honores, reditus in Senatum patebat, nam et proximis Censoribus illatam ignominiam delere licebat. Sic L. Metellus, quem cum nobilissimis juvenibus post cladem Cannensem Italiam relinquere voluisse vidimus, a Censoribus equo privatus, tribu motus, acrius factus, dein populi suffragiis creatus fuit Tribunus Pl. (4), cui tamen Censores suum in Senatu locum denegarunt (5). Pariter Mamer cum Aemilium a Censoribus, quia Censurae tempus minuisset, notatum (6) dein A. Cornelius
Cos.

---

(1) Van Geuns l. l. p. 18. (2) Pro Cluentio C. 42. (3) l. l. C. 43. Cf. C. 45. (4) Liv. L. 24. C. 43. (5) Idem L. 27. C. 11. (6) Idem L. 4. C. 24.

Cosus Tribunus Militum Conf. Pot. Dictatorem dixit (1). Cajus vero Geta, quem Q. Metellus et Cn. Domitius Censores e Senatu ejecerant, a proximis Censoribus hac nota liberatus, ipse postea Censor fuit; et ita, cujus mores a Censoribus erant reprehensi, hic postea et populi Romani, et eorum, qui in ipsum animadverterant, moribus praefuit (2). Quae cum ita sint, merito judices rogat Cicero, qui tandem hae notae appellentur judicia, quae a Populo Romano rescindi, a juratis iudicibus repudiari, a magistratibus negligi, ab iis, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari possunt (3). Quocirca notis suis famam ignominiae et damno inquinabant Censores, neque eorum iudicium damnatis quidquam praeter *ruborem* afferebat (4).

Haec de gravissimis Censorum muneribus dicenda putavimus, quibus addi possunt plurima, quae Edictis suis constituere poterant, negotia, veluti de hominibus edicebant, qui, quoque numero metallis essent adhibendi, aliaque tam Romae proponebant, quibus quasvis reprime-

rent

---

(1) l. l. C. 31. Pariter in ludis L. Quintii maculam lenivit Populus. V. Plut. in Catone Maj. p. 340 C.

(2) Cicero pro Cluentio C. 42. (3) l. l. C. 43.

(4) Nonius voce *ignominia*.

rent turbas, quam extra urbem, ut civitatis reditus rite administrarentur (1).

Cum igitur haec omnia descripsimus munera, operae pretium est jam observare nonnulla, quae huic magistratui propria prorsus privaue fuisse videntur. Primum enim Censores non, uti caeteri magistratus, aliquamdiu designati erant; verum, quam primum populi suffragiis creati erant, munere fungi incipiebant (2), praestito tamen prius jurejurando, omnia se summâ diligentia et justitiâ peracturos, curaturosque, ut ne ullo ducerentur partium studio (3). Magistratu abeuntes iterum jurabant, se nihil contra leges fecisse, unde dicebantur *jurare in leges* (4), tum in aerarium descendebant, nominaque eorum, quos aerarios reliquerant, edebant (5).

Quodsi in magistratu alter Cenfor moreretur, primum in ejus locum alius sufficiebatur, dein vero, cum Roma a Gallis lustro capta erat, quo alius in mortui locum creatus erat Cenfor, constitutum, ut ne in posterum hoc amplius obtineret (6) et superstes Cenfor magistratu abdicaret (7).

Hoc

---

(1) Beaufort p. 99. (2) Liv. L. 40. C. 45. (3) Zonaras L. 7. p. 349. Cf. Hottom. ap. Graev. Tom. 2. p. 1865. (4) Liv. L. 29. C. 37. Ibiq. Crevier. (5) Liv. l. 1. (6) Liv. L. 5. C. 31. (7) Liv. L. 6. C. 27.

Hoc autem Censorum munus cum tam amplum esset, facilemque ansam praebere potestate abutendi, imo in cives dominandi, primum C. Marcius Rutilus, altera vice Censor, probante populo, constituit, ut ne bis idem hoc munere fungeretur (1). Verumtamen vel sic etiam poterat, vel nimia vitae morumque auctoritate, vel partium studio vehementer hic civibus molestus esse magistratus. Sic, ut his utar, Mamer-cum Aemilium non ob morum aliquod vitium, verum propter imminutam Censurae potestatem, tribu moverunt, octuplicatoque Censu fecerunt aerarium (2). Pariter Cato, postquam Scipionem Africanum, quo cum inimicitiae ipsi intercedebant, diu frustra petierat, dein Censor ejus fratrem Lucium equo privavit, idque ab omnibus in Africani contumeliam fecisse judicabatur (3). Alii praeterea Censores ob levisimas causas gravius, quam par erat, in cives animadvertabant, unde variae, quae auctoritatis abusum coercerent, exstiterunt leges. Primum enim, non semper Censorum sententiam probabat Populus, saepiusque in notatis amplissima munera, ipsam adeo Censuram deferebat (4).

Prae-

---

(1) Valerius Max. L. 4. C. 1. Ex. 3. Plut. in Coriol. p. 214 A. (2) Liv. L. 4. C. 24. (3) Plut. in Cat. M. p. 344 D. et 346 D. (4) V. p. 21.

Praeterea, quod huc imprimis facit, voluerunt Romani, ut alterius Cenforis notas probaret alter, nec, dissentiente alterutro, Censoria animadversio rata haberetur (1), unde dici vix potest, quantum et in publicam civitatis et in privatam uniuscujusque conditionem redundaret utilitatis. Sic enim suis viribus valens nullisque fere limitibus circumscripta potestas, bilancis instar, ab altera parte alteri oppositum momentum nacta, haud facile tollebat, atque in ipsam Rempublicam dominari poterat. Cives autem, cum vel injustis vel nimium severis collegarum notis se plerumque opponerent Censores, tuti ita erant cum ab adversariorum malignitate, tum a religiosi nonnullorum animadversionibus. Attamen haec, ad notandum requisita, consentiens utriusque Cenforis sententia, utut civitati utilissima esse posset, cavendum tamen, ut eam semper Reipublicae profuisse censeamus; fiebat enim subinde, ut, quae privatae ipsis secum invicem intercedebant, communi omnium saluti antepponentes inimicitias, collegarum notas impugnarent Censores, neque igitur quidquam efficeretur: unde summam semper

---

(1) Ex. V. apud Liv. L. 40. C. 51. L. 42. C. 19. L. 45. C. 15.

per in eo curam ponebat Senatus, ut ad odium mittendum eos exhortaretur (1).

Quaeri autem hoc loco potest, num Censores rationibus reddendis fuerint obnoxii, nam, licet ipse hoc neget Dionysius Hal. (2) sunt tamen, quae ejus fidem dubiam faciant, contrariamque probent sententiam, luculentis sane documentis. Primum enim, unum si excipias Dictatorem, omnes Romae magistratus rationes reddere debuerunt. Accedit praeterea, quod apud Livium, C. Claudius et Tib. Sempronius Gracchus, P. Rutilio Tribuno Pl. iis diem dicente, causam ad populum dixisse memorantur, cum etiam nunc munere Censorio fungerentur (3), unde haud immerito efficitur, certissime eos post justum magistratus tempus privatos reddidisse rationes. Ne autem quis nostram sententiam infirmari puget alio apud Livium item obvio loco, quo Cn. Baebio Tribuno Pl., diem utrique Censori ad populum dicenti, Senatus adversatus fuisse traditur (4), animadvertimus, nunquam fere Senatum nimiam probasse populi in magistratus inquisitionem, nec ullo modo ejus ferre potuisse de istiusmodi viris judi-

---

(1) Egregie de hac re Metelli ad Censores exstat apud Livium oratio L. 42. C. 46. (2) In excerptis p. 748. Ed. Sylb. (3) L. 43. C. 16. (4) L. 29. C. 37.

dicium, qui ipsi populi moribus praesent, unde facile eveniret, ut populari aerae obnoxia esset Censura.

Prouti autem rationes populo reddere debuerunt Censores, sic in semet invicem animadvertere, alterque ab altero notari potuisse videtur. Apud Livium certe Claudius Nero et M. Livius Salinator Censores se invicem equis privasse et aerarios fecisse memorantur (1).

(1) L. 29. C. 37.

CAPUT SECUNDUM.

DE CENSORUM IN REPUBLICA ROMANA AUCTORITATE ET EXISTIMATIONE.

Cum jam pro viribus Censorum in Republica Romana descripsimus munera, ad ipsum nunc, de quo disputare constituimus, dissertationis progredimur argumentum, proximumque est, ut uberius, quam Censores habuerint, et auctoritatem proponamus et existimationem. Quandoquidem vero de nulla facile re probabiliter disferi potest, nisi quod qualeque sit illud, de quo agitur, prius et declaretur et percipiatur, requiri hoc loco putamus, ut, antequam Censorum memoremus auctoritatem et existimationem, primum, quae sit auctoritas, quae existimatio, et quo nomine a se invicem distinguantur, adumbremus.

Auctoritatem igitur hoc loco volumus eam,
quam

quam a munerum amplitudine mutuantur magistratus. Ita enim, qui possunt jubere, vetare, dicuntur habere *auctoritatem*, quae eo major esse solet, quo amplior est haec jubendi vetandique potestas. Existimatio vero univérse aliorum hominum notat de nostris moribus opinionem, atque fere semper in bonam sumitur partem. Quodsi hanc homines existimationem verbis declarant, *laus*, si rebus, *honor* dicitur. Hoc sensu alios laude et honore complectimur, si magnifice de illorum virtutibus existimantes, magni illos facimus, observamus, veneramur. Istiusmodi existimatione esse etiam intelliguntur magistratus, quos cives colunt, diligunt, in oculis ferunt. Atque inde gravissimum percipitur, quod inter utramque vocem intercedit, discrimen. Nam uti auctoritas, qua valent magistratus, in ipsorum munere, sic eorum existimatio in civium posita est opinione.

Cum autem munerum amplitudini, ut reliqui magistratus, sic et Censores suam potissimum debuerint auctoritatem, is maxime in disputando probandus videtur ordo, ut, quemadmodum supra a levioribus fere ad graviora eorum munia progressi sumus, sic hoc loco, munerum habitatione, quam a singulis mutuarentur, exponamus auctoritatem; existimationem vero, cum eodem disputationis cursu difficilius contineri posse videatur, separatim tradamus.

De

§. I.

De Auctoritate Censorum.

Ex vectigalium, quam habebant Censores, administratione haud peculiarem sibi comparasse videntur auctoritatem. Licet enim nova subinde vectigalia Senatui statuenda proponerent (1), jus tamen eorum constituendorum procul dubio penes Senatum fuit. Ipsi tantummodo ea elocabant, atque eatenus quaedam illorum erat auctoritas, quatenus Censoriis suis legibus multa, quae huc spectabant, statuere poterant, cujus rei in eo est exemplum, quod edicto subinde eos summovebant, quibus locare volebant (2). Quin si ipsum vectigalium constituendorum jus Censores habuissent, haud tamen eam exinde comparare potuissent auctoritatem, quae non aliis competeret magistratibus.

Majorem longe auctoritatem nanciscebantur ex locorum publicorum privatorumque cura. Sic enim poterant aedificia aliaque opera facienda reficiendaque locare. Poterant item magnam in cives vim exercere, cum aquis publicis, quas canalibus in usum suum derivaverant, ipsis
adi-

---

(1) Vid. p. 6. not. 2. (2) Liv. L. 39. C. 44.

adimendis, tum aedificiis eorum, si paululum in publicum prominerent, demoliendis, in quibus omnibus quum liberrima eorum esset potestas, non una omnium fuit hac in causa agendi ratio, sed alius alio majorem exercuit auctoritatem. Huc autem omnium maxime pertinet templorum, quae locis publicis continebantur, cura. Nam, licet Cenforum auctoritas exinde non majus, quam ex aliis publicis locis, cepit incrementum, peculiarem tamen, nec aliis magistratibus propriam eorum reddidit rationem, omninoque effecit, ut non tantum civile, sed etiam sacrum quodammodo et sacerdotale eorum esset munus.

Haec autem auctoritas maximopere augebatur Censu. Cum enim apud eos cives possessiones profiteri deberent, primum quidem eorum, qui vel in aestimatione mala fide egerant, vel se censeri neglexerant, bona publicabant (1): tum vero ea bonorum aestimatione poterant, quae vellent, comprehendere, eaque ipsa pro lubitu aestimare. Sic M. Porcius Cato et L. Valerius Flaccus Censores ornamenta, vestes muliebres, vehicula, utensilia, quae pluris quam quindecim millium aeris erant, censu comprehendere iusserunt. Mancipia autem, quae decem millibus

aeris

---

(1) Vid. p. 9.

aeris venerant, decies (1) tanto pluris, quam quanti essent, aestimarunt, atque his rebus terni in millia aeris addiderunt (2). Pariter Censores Mamerci Aemilii, post legem de minuendo Cenforii muneris tempore perlatam, octies pluris aestimarunt censum, quam quanti revera aestimari debebat (3); unde merito Festus, Censores, inquit, dicuntur, quod rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quantum illi censuerint (4), et Varro, Cenfor est, ad cuius censuram, id est, arbitrium censetur populus (5).

Ex his autem, quae hactenus declaravimus, uti magnam fuisse patet hujus magistratus auctoritatem, sic peculiarem prorsus eam fuisse ex morum demum, quam habebat, intelligitur cura. Ea enim uti Principes in civitate viros Senatu ejicere, equo privare, tribu movere, sic cives univere ita notare poterant, ut, qua unice gloriabantur, vim in comitiis amitterent prorsus, et ita revera cives esse desinerent. Cujus Cenforiae auctoritatis quo melius percipiatur amplitudo, attendere operae pretium est cum Romani Senatus dignitatem, tum Romanorum de civitatis jure opinionem.

Ut

---

(1) *Decies* pro *Decem* legendum monet Crevier ad Liv. L. 39. C. 44. (2) Liv. l. l. Plut. in Cat. Maj. p. 346. E. (3) Liv. L. 4. C. 24. (4) De Verb. Sig. voce *Censores*. (5) De Ling. Lat. L. 4. p. 24. Ed. Biont. Cf. Sigonius, de *Ant. jure Civ. Rom.* L. 1. C. 14.

Ut igitur ex clasico imprimis Polybii locorem univérse exponam, Senatus aerarii habebat dispensationem, deque Reipublicae sumtibus et redditibus statuebat. Legatos vel concilandae pacis, vel belli indicendi, vel imperandi, vel quarumcumque rerum causa mittendos sua auctoritate legabat. Exterarum gentium legationes audiebat, earumque causas dirimebat. Imperatores deligebat, iisque ob res bene gestas triumphum concedebat. De sociorum controversiis, de delictis tam in Italia quam in Provinciis commissis cognoscebat. In ipsis Comitiis Curiatis et Centuriatis nil agi poterat, nisi antea Senatus approbasset, neque perfici quidquam, nisi SCto confirmatum esset (1), unde merito a Cicerone Senatui ipse populus moderandi et regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisse dicitur (2). Hujus autem amplissimi consilii ii tantum participes erant, qui primum a Regibus, tum a Consulibus et dein a Censoribus erant lecti. Qui cum in legendo et ordinis generisque, et census, et actatis, et magistratuum, et veromorum haberent rationem, atque ita difficillima esset ad hanc dignitatem via, factum est, ut, qui illaungebantur, magnâ, tam ob muneris am-

---

(1) Polyb. L. 6. C. 13. Cicero in Vatinius C. 15.
 (2) De Orat. L. 1. C. 52.

scribi niterentur. Verum, ut ne, cum omnibus hoc honore communicando, ejus integritatem minuerent, varias excogitarunt formas, quibus cum aliis minore cum dignitate tribuerent. Hinc factum, ut, licet Spartanæ civitatis Lacedæmonii, Romanæ autem Latini, Socii, Itali, Provinciales participes essent, minore tamen, quam ipsi Spartani aut Quirites, fruerentur et honore et auctoritate in ipsius, cui adscripti erant, civitatis concionibus (1). Quod quum hæc gentes ægerrime ferrent, id præcipue curabant, ut eadem, quæ Quiritium, sua fieret conditio; et quandoquidem irriti eorum fere erant conatus, nobile tandem illud Sociale moverunt bellum, quo effectum, ut Romanam civitatem consequerentur omnes. Cum igitur aliæ gentes summa infima moverent, ut plenissimum illud civitatis jus assequerentur, et ita in populi conciones vim haberent, intelligitur profecto, quantopere ipsi illo gloriarentur cives Romani, qui non beneficii loco, sed a parentibus, civibus Romanis, illud acceperant, inque eo velut nati et educati erant. Hi igitur hujus juris et honori et emolumentis asfueti, tanti illud habebant, omnia ut potius, quam civitatis jus imminutum
fer-

---

(1) Cl. van Heusde in *Diat. in Ant. civ.* p. 51. 54.

ferrent. Et vel sic tamen poterat illud cum capitis diminutione adimi, tum Censorum notis infringi. Etenim quamprimum aerarii fierent, licet nomine cives Romani essent, tantilla tamen eorum in Comitia vis erat et auctoritas, ut ab eorum suffragiis vix quidquam penderet. Hinc igitur efficitur, tantam Censorum fuisse auctoritatem, quantam aliis fere nullis magistratibus competiisse constat. Nam utut magna esset Praetorum, Tribunorum Pl., Consulium potestas, multis tamen haec adjuncta et ornata dignitatis insignibus, magis vel in civitatis administratione, vel in singulis civibus coercendis puniendisque versabatur, quam in eorum et honoribus minuendis et civitatis juribus infirmandis. Censores autem, licet nulli ipsis apparent Lictores, nec legum ferendarum, Comitiorumve convocandorum jus haberent; licet haud de civium vita et nece statuere, nec carcere eos coercere possent, tantam tamen et censu et vero morum cura in civitatem vim habebant, ut omnium ab illis civium penderet conditio. Unde factum, ut Imperatores, quam tanta hujus magistratus auctoritas nimium eorum limitaret potestatem, eam sibi sub *Praefecti morum, morum legumque regiminis perpetui* aliisque titulis assumerent. (1)

§. 2.

---

(1) Suet. in Caes. C. 76. et in Aug. C. 27.

De Existimatione Censurum.

Huic autem, quam hactenus declaravimus, auctoritati aequiparata fuit existimatio. Cujus quae brevia quidem, sed luculenta apud veteres extant documenta, hoc imprimis loco sunt proponenda. Solebant igitur Romani Censurâ eos plerumque Consulares ornare, qui optime de Republica meruerant, suaeque probaverant vitae morumque integritatem (1). Cum autem huic magistratui omnia, praeter Lictores, Consularis dignitates insignia tribuerent (2), major adeo illius, quam Consulium, evasit existimatio. Censuram enim habebant nobilissimam ἀρχὴν, imo omnium, quibus quis fungi poterat, τιμῶν κορυφὴν (3).

Magni profecto apud Romanos ii habebantur, qui patriae hostes vel fugaverant, vel imperio Romano subjecerant. Haec fuit Marcelli, Scipionum, Glabronis, aliorumque a Romanis perpetuo celebrata laus. Istiusmodi viri, triumphum plerumque honore insignes, summa apud omnes cives erant existimatio.

---

(1) Beaufort l. 1. p. 109. (2) Zonaras L. 2. V. Thef. Graec. Tom. 2. p. 1865 (3) Athenaeus Deipn. L. 14. p. 327. Plut. in Catone Maj. p. 345 A. et in Flam. p. 379 A.

tione. Et vel sic tamen tantum aberat, ut eorum existimatio Cenforum anteponeretur venerationi, ut Censuræ potius munere, quam bellicis honoribus Romani gloriarentur. Ornatisimos enim et clarissimos adeo Imperatores sua de civitate merita hac omnium gestarum rerum ἐπιτελείωσι cumulare censebant (1). Sic, ut alios mitram, quum in Paulum Aemilium, de Macedonibus victorem, omnibus gratum acceptumque, et morum se maxime commendantem probitate, omnes conferre instituerent honores, non Praeturam ei aut Consulatum iterum, sed Censuram mandarunt, πασῶν ex eorum, opinione ἰερωτάτην ἀρχὴν (2).

Cum igitur tantus hujus magistratus, quantum jam declaravimus, esset honos, fiebat saepius, ut, qui et illo et aliis magistratibus fuerant perfuncti, in amplissimi muneris memoriam *Censores* dicerentur (3). Ad familiarum autem dignitatem tuendam et ornandam quantopere faceret Censura, exinde patet, quod ipsi antiqui commentarios, qui ex proavis aliquem Cenforem fuisse probabant, a patribus acceptos maxi-

---

(1) Plut. l. l. (2) Plut. in Aem. p. 275 D Cf. omnino Plut. in Crasso p. 566 A. (3) Beautort l. l. p. 111. Ipse adeo Cicero, quo magis L. Mummiū celebraret, mihi addidisse videtur: *Africani in Censura collega*. De Off. L. 2. C. 22.

maxima cura posteris, tanquam paterna sacra, tradere conarentur (1). In praestantissimis igitur proavis memorandis, eos religiose fere afferunt, qui Censorium munus gesserant. Sic Tacitus de L. Pifone (2) et Vitellio Imperatore (3) tradens, eorum patres *Censores* fuisse dicit; quo praecipue modo et paternae gloriae consulit et ipsius gentis egregie tuetur dignitatem. Vitellius autem tanti hoc patris munus, tamque et sibi et genti honorificum ducebat, ut nummos conficiendos curaret, quibus Censoriam patris dignitatem ab oblivione vindicare (4). Imo nummis et stauis nil aliud plerumque inscriptum erat, nisi *Censoris* nomen (5). Sic igitur et alii et ipse Vitellius, ut tres Consulatus gessisset (6), *Censurae* tamen, omnium in civitate honorum cumulo et consummationi, suum familiaeque decus debere censebantur. Ceterum ex Imperatoribus alii sub aliis titulis Censorum exercebant auctoritatem, alii contra honoris stimulo incitati non tantum dignitatem, sed et titulum assumebant. Sic Claudius una cum Vitellio, sic Vespasianus honorificum id rati, *Cen-*
so-

---

(1) Dionys. Hal. L. 1. C. 74. (2) Ann. L. 6. C. 10.

(3) Hist. L. 1. C. 9. Cf. Livius L. 25. C. 5.

(4) Spanhemius *de usu et praest. num.* Tom. 3. Diss. 12. P. 475 seq. (5) Pitiscus in voce *Censurae*.

(6) Suet. in Vitellio C. 2. Tacit. Hist. L. 1. C. 52.

fores se dici volebant. Pariter Domitianus longae imprimis titulorum seriei cupidus *Censoris perpetui* adsciscebat nomen (1).

Et haec quidem omnia, quae hactenus disputavimus, si vera sunt, affirmare equidem nullus dubito, tantam Censoribus in Republica Romana auctoritatem fuisse et existimationem, quantum caeterorum, quod sciam, magistratuum nulli.

---

(1) Beaufort p. 115. Non igitur hoc loco audiendus est Dio Cassius, cum Augustum ideo se Praefectum potius morum, quam Censorem dici voluisse tradit, quia id parum honorificum esset nomen. Cf. omnino Casaubonus ad Suet. Jul. Caes. C. 76.

CAPUT TERTIUM.

DE CAUSIS, QUIBUS FACTUM VIDEATUR, UT
TANTA ESSENT CENSORES APUD ROMANOS
CUM AUCTORITATE TUM EXISTIMATIONE,

SECTIO PRIMA.

DE ANTIQUARUM CIVITATUM CONDITIONE,

Accedimus jam ad disputationis nostrae partem praecipuam, ut causas exploremus summae illius Cenforum apud Romanos cum auctoritatis tum existimationis. Quod sane argumentum summi esse videtur momenti, Non enim satis est in rebus historicis tractandis, referre tantummodo populorum instituta; quamquam hoc accurate et diligenter agendum est; principia item sedulo indaganda sunt, e quibus res omnes majores exstiterunt. Sic demum ex historiae studio

dio fructus nobis percipere liceat uberrimos et ad negotia humana perspicienda efficacissimos.

Et Censoriae quidem auctoritatis causae, ut positae sunt partim in munerum dignitate, quibus fungebantur apud Romanos Censores, ita ex praecedenti disputatione nostra jam quodammodo intelliguntur. Verumtamen longe maximam partem ducendae sunt ex antiquarum civitatum, maxime Romanae Reipublicae, conditione interiore. Hinc enim unice explicatur, cur morum cura, quod princeps erat Censorum munus, tantopere valuerit ad eorum augendam vim et existimationem. ¶ Ut igitur res pro dignitate quodammodo explicetur, altius est repetenda; quod fuerit antiquitus morum momentum, explorandum; veterum omnino civitatum conditio indaganda. Et quandoquidem in eo disputationis nostrae vis potissimum versatur, hanc non modo adumbrandam conditionem, sed gravissimis argumentis probandam opinamur. Age igitur et ex *civitatum indole*, et ex *legumlatorum institutis* et ex *historia antiqua* veram earum declarem ac probemus rationem.

§. 1.

Moribus antiquae nitebantur civitates.

Quotquot antiquitus in Graecia et Italia existerunt civitates, ex veterum Politicorum sen-

tentia *κοινωνία* erant, communitates, societates, e sacrorum communionem oriundae, sed deinceps ad politicam conditionem adaptatae. Constabant tribubus, earumque principibus. Politicae societatis studio omnes in concionem, Principes maxime in Senatum conveniebant. Omnes itaque communibus consiliis rebus civitatis prospiciebant, eamque conjunctis viribus propugnabant. Sic, cum sua quisque ratione civitati consuleret, nec unus omnia ageret, sponte existebat omnium inter se civium aequalitas, qua, legum juriumque habita ratione, par erat omnium, tanquam civium, conditio (1).

Cum igitur huic omnium aequalitati ita alterius civis prae altero repugnaret auctoritas, ut, ubi haec adesset, civitatis vis sublata censebatur profus, quumque esse tamen deberet, qui caveret, ne haec in anarchiam abiret aequalitas, sponte accidit, ut tanta a civibus vis tribuerebatur legibus, quanta ceteroquin pro variis regiminis formis variis tribuitur hominibus. Unde factum, ut prouti Orientales *Regem*, sic antiquarum cives *Rerumpublicarum* dominam agnoscerent *legem*, cui parerent, a qua penderent, cujusque se servos profiterentur (2).

Verum utut hoc arctum erat, quo cives et
in-

(1) Cl. v. Heusde l. l. p. 45.

(2) Herod. L. 7. C. 104.

inter se et cum civitate conjungebantur, vinculum, haud tamen poterat haec eorum, quae vere dicatur, firma manere et stabilis servitus, nisi ipsis inesset, quo ad hanc legum ducerentur observantiam. Nam cum, praeter ipsas leges, nullus eos illis obsequi cogeret, dominus, neque igitur vi aut armis eo impellerentur, intelligitur profecto, diuturnae illius et religiosae in antiquis civitatibus legum observantiae in ipsis civibus positam fuisse causam. Ut legum se servos haberent, illisque sponte obsequerentur, ipsi eorum fecerunt mores; qui quidem quamdiu integri manebant, in toleranda velut servitute faciles erant cives; quamprimum vero labem contrahere, et a pristina virtute recedere incipiebant, et legum vis tollebatur prorsus, et ipsae in pejus ruebant civitates. Veluti enim in regno Orientali omnes, nolentes licet et invito, adigit tamen ad suas leges observandas Rex, sic in antiquis civitatibus, societatibus quippe et sociorum communionibus, vanae erant sine moribus leges, ipsarumque civitatum vis debilitabatur et tollebatur tota.

Hinc igitur patet, mores, quos Romae Censores curabant, firmisimum civitatum fuisse praesidium. Quod quum veteres ipsi egregie perspicerent, moribus civitates superstruere conabantur. Et quandoquidem eorum conatibus nos-

tra

tra imprimis confirmantur dicta, principum jam Legumlatorum operae pretium est explorare leges.

§. 2.

Ad morum servandam integritatem pleraque spectabant Legumlatorum instituta.

Multum profecto aberat, ut civitatem veteres machinam haberent, quae extrinsecus motus causam acciperet (1), neque eam, ut Platonis verbis utar, e ligno aut faxo, sed e civium moribus oriri, iisque confirmari ac stabiliri putabant (2). Quocirca id potissimum Politici egerunt, et Legumlatores, ut cum scriptis suam de morum efficaciam doctrinam aliis traderent, tum in civitatibus quique morum confulerent bonitati. Hinc palmaria Platonis, Aristotelis, aliorumque hac de re exstiterunt placita; Lycurgi, Solonis, Zaleuci, Charondae instituta. Sed, philosophis misis, qui placita enunciarunt tantum, legumlatores attendamus, qui illa ad rem et effectum perduxerunt.

Ut igitur ab antiquissimo ordiamur, tantam morum
rum

(1) De Geer Diat. in Pol. Plat. principia p. 125.

(2) De Rep. L. 3. p. 544 D. Locum debeo Cl. Heusdio l. l. p. 58.

rum bonitati vim tribuebat Lycurgus, quantam expectari par erat a viro, qui cum in aliis regionibus, tum in Creta imprimis peregrinatus erat (1), diligenterque omnia Cretensis legislationis attenderat instituta. Itaque, cum intelligeret, citius nunquam quam quidam homines contrahere posse morum bonitatem, sed efficacissimam esse in reliquam vitam, qua, incunte aetate, imbuimur, virtutem, primum praecipuumque legislatoris munus in juventute rite instituenda et ad praeclara quaeque informanda versari censebat (2). Sic voluit, ut ad communia civium suscipia admitterentur pueri, tanquam ad *διδασκαλεία σωφροσύνης*, in quibus de rebus politicis loquentes audirent cives, ingenuosque viderent magistros (3). Ita iussit, non parentes, verum ipsam patriam puerorum prospicere educationi, septennio nimirum majores praestantissimis civibus alendos tradi et instituendos (4), ut ita pendentes ab horum ore virorum, nec umquam ab iis decedentes, eorum metu, exemplo, et vero praeceptis monitisque ad patriae amorem, aliasque, quae Reipublicae prodesse, excitarentur virtutes.

Neque tamen hic praestantissimi legislatoris substituit cura. Nam, ut ne cives luxuriâ corrup-

---

(1) Plut. in Lyc. p. 41 C. (2) Plut. l. l. p. 47. B et D. (3) Plut. l. l. p. 46. D. (4) Plut. l. l. p. 50. A Cf. D.

perentur, ferream induxit monetam, cujus cum apud alias gentes nullum pretium esset, facile omnes artes, quae ad luxuriam pertinebant, Spartâ arcebantur; imo vero ita luxus sensim ἀπερμηωθείσα τῶν ζωπυρούντων καὶ τρεφόντων αὐτὴν, δι' αὐτῆς ἐμαραινέτο.

Idem in susstitiis instituendis spectavit Lycurgus. Quum enim cives secum invicem coenare, vescique communibus et praescriptis cibis obsoniisque juberet, vetuit simul domi comedere, quippe illic sumtuosis tapetibus, a coquis et macellariis, voracum animalium instar pinguefacti, ad omnem libidinem et intemperantiam proni, longis libenter se somnis dantes, calidis balneis, quieti et quodammodo καθημερινῇ νοσηλείᾳ indulgentes, una cum moribus corpora corrumpere-
(1).

Praeterea Lycurgus, moribus leges unice nitri debere ratus, celebratam tantopere induxit xenelasiam, quae, licet haud sciam an civitati universae noceat magis, quam profit, id efficiebat certe, ut ne peregrini ullius mali in civitate adessent doctores, a quorum pravis nimirum moribus magis cavendum censebat, quam a languidorum contagione corporum aliunde advenientium. Verum simul etiam civibus suis non in-

te-

---

(1) Pint. l. l. p. 44 et 45.

tegrum reliquit, peregre, quo vellent, proficisci, ne externos secum adducerent mores, et ad Spartanam disciplinam negligendam sollicitarentur (1). Quocirca non divitiarum copia, rerum opportunitatibus, virium externarum amplitudine civitatis vigorem contineri putabat; verum, ut unusquisque homo, quo propius a virtute abest, eo est felicitior et excellentior, sic, ex ipsius opinione, civitatis felicitas et praestantia in civium posita erat virtute (2). Quam ob rem parum habuit malum coercere, sed patris et educatoris instar (3) ipsam virtutem cives diligere docuit (4). Omnibus rebus aliquam ad virtutem aemulationem, aut ignaviae obtrectionem inferuit, et vero exemplorum copia civitatem replevit, quo facilius cives, cum quotidie in ea inciderent, cumque iis una velut educarentur, ad honesta quaevis raperentur et conformarentur (5).

Lycurgi exemplum in eo secutus est Solon, quod summam aequae in legibus ferendis morum habuit rationem. Et primum quidem, Lycurgi instar, summam in juventutis educatione posuit

cū-

---

(1) Plut. l. l. p. 56 C. (2) Plut. l. l. p. 59 A.

(3) de Geer l. l. p. 113. (4) Xenophon Rep. Laed. C. 10. §. 4. (5) Plut. l. l. p. 56 C.

cturam. Voluit enim, ut pueri publice ab optimis magistris instituerentur, atque ad virtutem informarentur. E pueris egressos iussit in gymnasio legibus assuescieri morum probitati unice adaptatis, et curavit, ut ne malorum contagione exemplorum inficerentur. (1)

Porro, quo magis a flagitiis arceret Athenienses, pravis, genere utut et ingenio claris, Sacerdotiis, Magistratibus, Concione, Senatu interdixit. Noluit eos publice dicere, legationem gerere, judiciis praeesse. Quodsi ejusmodi munere fungerentur, gravissimis illos poenis afficiendos censuit (2). Videbat enim vir summus, cum principum ad exemplum omnes se facile componant cives, civitatis commodo pravos haud posse gravissima munera obire (3). Prudenter igitur Athenis erat constitutum, ut, antequam publicum quis munus fusciperet, vitae ante actae coram certis iudicibus redderet rationes. Qua tamen tam parum Athenienses acquiescebant *δοκιμασία*, ut in prima post electionem concione alteram subiret probationem, atque cuiusvis probri reus munere caderet (4). Nam
ma-

---

(1) Aesch. in Timarch. p. 34 sqq. Tom. 3. Ed. Reisk. (2) Aesch. l. l. p. 29, 44 sqq. et p. 54 sqq. (3) Cicero de Leg. L. 3. C. 14. (4) Potter *Archaeol. Graeca* L. 1. C. 11. p. 62.

nagistratuum animis justitiam insitam esse volebant (1).

Denique Solon Senatui Areopagitico, quem vi induxit, at confirmavit (2) tamen, peculiarem morum mandavit curam. Sed de eo infra uberius erit dicendi locus. Superest jam, ut de Zaleuco et Charonda moneamus.

Altero de *Legibus* libro, quo civitati suae acras leges praescribit Cicero, idem, quod vir octissimus fecerat Plato, atque gravissimus philosophorum omnium, sibi faciendum censet, ut, priusquam ipsam legem recitet, de ejus laude dicat (3). Plato enim, cum pro ingenii sagacitate et perspicacia penitus civitatum indolem cognitam haberet, nec aliam earum atque uniusujusque hominis felicitatem censeret, ad hujus exemplum, non vi aut metu, [sed sua civibus voluntate leges colendas dicebat (4). Quocirca non simpliciter, sed cum prooemio leges emittendas, deque gravissimis rebus disquisitione commendandas putabat; veluti de ipsarum praestantia, de Deorum in bonos benevolentia, in im-

pro-

(1) Isocrates in *Areopag.* Tom. I. p. 331. edit. Batae. (2) Disputat hac de re Plut. in *Solone* p. 88 seq. Cf. Potter l. l. L. I. C. 19. p. 88. (3) C. 6.

4) De *Leg.* L. 4. p. 716. Cf. omnino de Geer l. l. p. 174.

probos odio ; quibus ad legum obedientiam et omnem virtutem sponte cives excitarentur. Hanc autem opinionem cavendum, ne Platoni unice propriam dicamus. Etenim ante eum Zaleucus jam et Charondas legum esse putaverant persuadere aliquid, non omnia vi ac minis cogere (1), ideoque moralia illis praemiserant praecipua. Et haec legum eum prologo emittendarum ratio, ut aliis haud immerito forsitan displiceat (2), declarat tamen, quantam praestantissimi hi duumviri morum habuerint curam.

Requiri a civibus praefatur Zaleucus, ut Deos esse credant, et mente coelum considerantes, ejusque ordinem admirantes, pulcherrimum hoc opus nec fortunae, nec hominum solertiae tribuant; colant Deos, ut omnia, quae in vita habentur, pulchra honestaque hominibus suppeditantes; integram fervent mentem ab omni pravitate, quoniam non sumptuosus Dii delectantur pravorum sacrificiis, verum unice bonorum pulchris justisque institutis.

Ci-

---

(1) Cicero l. l. Quamquam Plato nullum ante se legislatorem legibus aliquid persuasisse affirmat de Leg. L. 5. p. 722., et ita sibi tribuit, quod ab *aiis* fuit mutuatum, qua de re vid. de Geer l. l. p. 174. (2) Seneca Ep. 94. p. 383. ed. Morelli.

Cives autem ne implacabili in semet invicem prouant odio, verum ita inimicitias incipiant, quasi brevi in amicitiam redituri. Magistratus ab omni vel arrogancia vel superbia alieni, ne in iudicando amicitiam odiumve praeponant veritati (1).

His palmariis praeceptis alia addidit plurima, quibus ad patriae, parentum, legum, magistratum amorem et reverentiam excitarentur cives, avocarentur autem ab omnibus illis, quae morum integritati vel paululum repugnant. Quod quo melius ipsi cederet, magnifice cives de Diis, eorumque in genus humanum providentia et amore existimare didicit. Quotquot in eo essent, ut pravi quid committerent, continuo Deorum templa supplices adire,

---

(1) Diodorus Sic. L. 12. C. 20. p. 491. edit. Wesfel. Stobaeus Serm. 42. p. 279. Sunt, qui et leges uniuersae et vero hoc prooemium Zaleucum auctorem habuisse negent. Vid. Heinius *Opusc. Acad.* Tom. 2. p. 67. Et omnino, licet dubium vix esse possit, quin, quale illud Stobaeus ac Diodorus nobis seruarunt, haud fuerit a Zaleuco scriptum, exinde tamen nondum supposititium totum prooemium esse sequitur: sed, si ipsa Zaleuci verba non habemus, potuit fama aliqua superesse huius prooemii, potuit sententiae, potuit argumentum traditum esse, quod is, qui illud, quae nunc habemus, scripsit, sequeretur. Vid. Heine l. 1. p. 71 sqq., ubi eadem Warburtoni traditur sententia.

re, eosque orare jusfit, ut suo ipsos confilio adjuvarent, animumque ad virtutem componerent (1).

Pariter Charondas virtuti suas superstruxit leges. Deos, omnium rerum auctores et moderatores, potissimum coli propitiosque reddi jusfit. Et quandoquidem eorum, ipso iudice, non nisi justis comparatur benevolentia, religiosissime civibus turpia quaevis vitanda erant. Ad haec autem turpia non illa tantum, quae vulgo haberi solent, referebat vitia, vindictam, livorem, furtum, sed ignaviam, mendacium, iram, pauperum contentum, verborum turpitudinem. Imo eo procedebat, ut moneret cives, ne eos male haberent, a quibus ipsi male habiti essent.

Monebat porro Charondas, ut cives inter et magistratus eadem esset amoris et reverentiae significatio, animorum omnino conjunctio, quae inter liberos et parentes obtinere solet. Patriam omnes maxima complecterentur caritate. Matrimonium sanctissima fide colerent. Mortuos non lacrymis aut flebili cantu, sed perpetua et grata virtutum recordatione celebrarent. Haec legibus suis vir summus praemisit praecepta,

ca-

---

(1) Barthel. *Foy. du Jeune Anac. en Grèce* Tom. 5. Cap. 62. p. 319. ed. Stev.

eaque, quo magis omnibus civibus innotescerent, eorumque mentes velut inficerent, festis diebus in conviviis recitari jusfit.

Veruntamen non his praeceptis solum virtutem commendavit, sed ipsae etiam ejus leges spectarunt, ut morum promoveretur integritas.

Etenim, quod egregie pronunciavit Aeschylus:

*ἐν παντὲ πράξει δ' ἔσθ' ὁμιλίας κακῆς
κάκιοι οὐδὲν* (1).

quodque in civitatibus quisque suis omnium maxime timuerunt Lycurgus et Solon, idem etiam vidit Charondas, qui, cum animadverteret, optimos saepe viros, quam primum amicitiam et familiaritatem cum pravis contraxisent, primum a virtute recedere, amicorum mox delectari facinoribus, omnique tandem honestate misa, istiusmodi, quae antea vix fando cognoverant, admittere flagitia; hoc igitur cum animadverteret, prudenter illos poenam coercuit, qui improborum consuetudine et amicitia uterentur (2).

Quodsi universe spectamus Charondae leges, intelligitur facile, non solum delinquentium eum poenam, verum id multo magis spectasse, ut et transgressores ad faniorem ager-

---

(1) Sept. c. Thebas v. 605. (2) Diodorus L. 12. C. 12, p. 436. Stobaeus Serm. 42, p. 289 sqq.

agendi rationem adducerentur, et cives exemplo ab omni avocarentur pravitate, Sic, ut his utar, calumniae reos myricâ cinctos coronâ per urbem duci jusfit, ut ita et inter cives de horum hominum pravitate constaret, et vero civitas, cum plurimi tantam vix ferentes ignominiam vel mortem sibi consciscerent, vel urbem relinquerent, iis liberaretur (1). Pariter eos, qui ordines in bello deseruerant, vel patriam omnino defendere recusabant, non ultimo affecto supplicio; verum civitati ad futura fervans bella, eos per triduum in foro muliebri vestitu sedere jusfit, opinans egregie, hac ignominiae poena affectos rem deinceps melius gesturos, omniaque facturos esse, ut hanc a se averterent maculam (2).

Sic igitur hujusmodi antiquarum civitatum indolem fuisse declaravimus, ut civium illae niterentur moribus. Vidimus etiam, quantum celeberrimi legumlatores morum tribuerent bonitati. Verumtamen, cum tota haec disquisitio ad Cenforum auctoritatem et existimationem explicandam instituitur, veterum Rerumpublicarum conditionem non ex earum indole et principum virorum legibus significasse sufficiat, sed

---

(1) Diod. l. l.

(2) Diod. l. l. C. 16. p. 488.

sed id maxime curantes, ut, quae tanquam principia, unde omnia dein ducantur, ponimus, gravissimis probentur argumentis, historieam hoc loco disquisitionem requiri putamus, qua tantum morum in antiquas civitates vim fuisse pateat, ut, illis vigentibus, hae florent, lapsis vero, corruerent. Etenim, si mores antiquitus civitatum firmamentum fuisse ex historia appa-ruerit, tum demum de istiusmodo magistratus dignitate argumentari poterimus, qui firmis-imum hoc praesidium tuebatur. Cum vero infi-nitum foret, nec magnopere jucundum aut uti-le, de singulis exponere civitatibus, tres potis-simum, easque cum virium amplitudine, tum rerum gestarum magnitudine, et vero instituto-rum excellentiâ nobilissimas in exemplum exhi-bere juvat: Rempublicam dico Lacedaemoniam, Atheniensem, Romanam.

§. 3.

Vigentibus moribus, viguere, lapsis, cor-ruerunt Antiquae Civitates. — Res-publica Lacedaemonia.

Vidimus supra tantam Lycurgum morum ha-buisse rationem, ut merito iis leges suas super-struxisse censeatur. Cum itaque illas libenter Spartanos accepisse, et per plurima secula reli-giose observasse constet, supervacaneum sit plu-

ribus demonstrare, Sparta aliquando morum obtinuisse bonitatem. Quod praeterea antiquae luculenter testantur gentes, quae et Spartanos orabant, ut adversus injustos sibi duces essent (1), et ipsam Republicanam tanquam honestae vitae et rite constitutae civitatis magistram venerabantur (2). Sed hoc nobis est declarandum, integris illis moribus, Spartam viguisse, corruptis vero, in pejus ruisse.

Lycurgi legibus ad morum integritatem Spartani informabantur. Hac autem civium virtute interna civitatis vis eum in modum crevit, ut, parva licet et inops, vigeret tamen, nec potentissimis impar esset hostibus. Haud perspiciebat Xerxes, quomodo Lacedaemonii, numero pauci, nulli domino subjecti, millenos aliquot homines repellerent (3). Verum enim vero cum in illorum animis inesset, quo ad legum observantiam ducerentur, cumque quaevis pro patria subire potius, quam hostibus subjici juberentur, acerrimo legis stimulo incitati praecleara et stupenda subinde edebant facinora. Hinc Leonidas, postquam in Thermopylis cum trecentis Spartanis gravissimum Persarum retardaverat impetum, mox, proditis angustiis, in medios

---

(1) Xenop. Rep. Laced. C. 14. §. 6. (2) Plut. in Lyc. p. 58 E. (3) Herod. L. 7. C. 101. sqq.

dios se hostes immisit, nec ante quievit, quam in atrocissima clade una cum suis hostium multitudine et pondere obrueretur. In eo enim gloriam posuerat vir egregius, quod, ut vere expresit Simonides, obeunda morte sanctissimis patriae legibus obsequeretur (1). Hinc ipsae mulieres, cum filii pro patria obiisse nunciarentur, exultabant, proleque sua gloriabantur. Idcirco, agebat Lacaena, de filii morte certior facta, idcirco genueram, ut esset, qui pro patria mortem non dubitaret occumbere.

Istiusmodi igitur civitas quid mirum si in bello Persico palmaria fortitudinis ederet documenta, et sua integritate, ipsorum Graecorum consensu, Graeciae principatum obtineret. Nam, veluti Herculem poetae fingunt pelle et clava orbem terrarum peragrantem, scelestos et feros tyrannos punivisse, sic quoque Respublica Spartana, Graeciae volenti et lubenti praefecta, unâ scytalâ et pallio injustas in civitatibus tyrannides dissolvebat, seditiones comprimebat: neque armis hanc auctoritatem exercebat, sed uno mittendo legato, cui omnes continuo obediebant, apium instar ad ducis adventum, concurrentes et sese componentes (2).

Hac

---

(1) Cicero Tusc. Quaest. L. 1. C. 42. (2) Plut. in Lyc. p. 58 B.

Hac itaque morum praestantia per quinque secula Spartani floruerunt. Tum vero morum invalescente corruptela, Lycurgi legibus negligi coeptis, in pejus ruit civitas.

Vidimus supra, quantopere caveret Lycurgus, ut ne peregrini in civitatem irreperent mores. Hoc et alia impedire studuit ratione, et vetando, ne mercaturam agerent, pugnasve navales committerent Spartani (1). Hi autem cum Graecos dein vexare conantes, navales copias conquirerent, pecuniâque ad eas alendas opus esset, adierunt barbaros, eorum sibi benevolentiam conciliarunt, copias pecuniamque ab illis contra ipsos Graecos petiverunt (2). Sic igitur morum relaxata quodammodo severitas fregerat jam religiosam legum observantiam. Nam ceteroquin, quod legibus adversaretur, admittere haud potuissent (3). Porro una cum auro argentoque divitiarum amor, avaritia, *πλεονεξία*, luxus, mollities, profusio, sensim Spartam occuparunt (4), pristinamque legum fustulere duritiem. Tum vero omnis civitatis vis frangebatur. Pri-
mum

---

(1) Plut. in Lacon. Institutis C. 42. p. 959. Tom. I. parte 2 ed. Wijtt. (2) Demost. Phil. 3 p. 123. Tom. I. Ed. Reisk. Imprimis Polyb. L. 6. C. 49. (3) Assentimur igitur Plutarcho, qui corruptelae initium ad belli Peloponnesiaci tempora refert in Agide p. 797. C. Conf. idem in Lyc. p. 58 B. (4) Plut. l. l. p. 796 D.

mum enim Graeciae amisit principatum, qui ne ad illam rediret, ob ejus perversitatem Graeci diligenter cavebant (1). Tum dominandi studio gentes vexans, neque ipsa pristinae virtutis tenax, gravissimas ad Leuctra et Mantineam clades accipiebat (2). Ab ipsis mox Peloponnesi populis relicta mirum in modum debilitabatur. Internis praeterea seditionibus saepius agitata et plurimas perpesa calamitates ad Agidem usque abjecta jacuit (3). Hic excellentis ingenii vir atque antiquam virtutem habitu, victu, cultu referens, cum Lycurgi legibus restituendis civitatem ab interitu revocare niteretur, irriti plane ejus fuere conatus. Nam, quod antiquitus illarum legum unicum fuerat et firmissimum praesidium, quo omnes cives ad earum observantiam sponte ducebantur, mores inquam, eam labem contraxerant, ut austeram quaevis Spartanis displiceret disciplina. Hanc igitur tantum non omnes, velut dominum e fuga reduces servi, timebant et fugiebant (4). Et profecto haec erat tristissima Spartaee conditio, ut sponte illic tyranni existerent, qui, ut omne antiquae virtutis vestigium tollebant, sic moenibus urbem cin-

---

(1) Xenophon Rep. Lac. C. 14. §. 6. (2) Egregie Spartaee eo aevo conditionem tradit Barthelemy l. 1. Tom 2. C. 1. p. 36. (3) Plut. in Agide initio. (4) Plut. l. 1. p. 797 F.

cingebant. Unde factum, ut, quae Lycurgi legibus per plurima secula sine muris libera et princeps aliquando Graeciae civitas fuerat, virique potius moderati et sapientis quam urbis speciem retulerat (1), haec igitur muris jam, tanquam compedibus vineta, pesum daretur et ferviret (2). Nam tyrannis subjecta a Romanis, quibuscum amicitiam junxerat (3), dein oppugnabatur, et ad summum discrimen adducta, Romanorum arbitrio omnia permittere cogebatur (4).

Cum igitur eo maxime tempore, quo Lycurgi leges viguerunt, Spartani florerent, quo autem negligi coeperunt, a pristino continuo vigore remitterent, sequitur inde, a moribus Spartanam pendisse Rempublicam. Videamus jam, num idem de Republica Atheniensi possit affirmari.

§. 4.

Respublica Atheniensis.

Quemadmodum Lycurgum, sic Solonem quoque in legibus ferendis morum bonitati prospexisse vidimus. Cujus viri leges cum lubenter

---

(1) Plut. in Lyc. p. 58 B. (2) Liv. L. 39. C. 37. Cf. ad h. l. et L. 34. C. 38. Crevierius. (3) Liv. L. 32. C. 39. (4) Liv. L. 34. C. 40.

ter acciperent Athenienses, iisque se regi parerentur, ad morum illi integritatem perveniebant. Hinc itaque factum, ut, perinde atque ipsae leges, sic civitas moribus superstrueretur. Tum autem ad eam sensim haec Respublica dignitatem accessit et vigorem, ut Persici potissimum belli temporibus stupenda ederet facinora, suamque ei Graecia deberet salutem.

Pauci tunc Athenienses numero, inopes, externis, quae dicuntur, viribus destituti erant. At moribus, id est, virtute leges diligenter observare noverant. Hae igitur cum jubere cives in proelio vel vincere vel mori, nunquam autem ex acie recedere, aut patriam hostibus in servitutem tradere: et praeclare ad Marathonem et Salaminem rem geserunt, et quasvis barbarorum condiciones, ingentem adeo pecuniae vim, repudiarunt. Post pugnam Salaminiam Xerxis iussu litteris Atheniensibus promittebat Mardonius, urbem se restitutum, magnam iis pecuniae copiam, imo Graeciae imperium traditum, si quidem a bello abstinerent. Quod ubi compererant Lacedaemonii, metuentes, ne oraculorum memores et calamitatibus pressi barbaris accederent Athenienses, legatos Athenas mitterebant, qui peterent, ut liberos et conjuges Spartam mitterent, senibus autem se cibum daturus affirmarent. Tum vero Athenienses, hostibus se responderunt facile veniam dare, cum di-

vi-

vitiis, quibus melius praestantiusque nil agnoscerent, omnia venalia putarent; se tamen, quousque Sol eadem via incederet, nunquam cum Xerxe societatem inituros; Lacedaemoniis vero irasci, quod praesentem tantummodo Atheniensium inopiam intuerentur et paupertatem, virtutem vero negligentes, ciborum se copiâ ad Graeciam defendendam invitarent; non esse tantam aut super aut sub terra auri vim, quam Graecorum saluti praeponerent Athenienses (1). Quamquam quid viros memoro, cum ipsas feminas lapidibus eos obruisse accepimus, qui Xerxem muneribus Graeciae conciliandum censerent. Quocirca cum haec esset interna hujus Reipublicae vis, mirum profecto non est, in ea celebranda plurimum versatos esse oratores, ac, de ipsorum sententia, tum Graecos univere, tum Athenienses maxime, illa aetate terribiliores fuisse barbaris quam barbaros Graecis (2).

Ad summam igitur illis temporibus integritatem civium pervenerant mores. Intelligitur hoc cum ex responso, quod Lacedaemonii ab iis tulerunt, ex facinoribus in bello Persico editis, tum imprimis ex eorum justo honestique sensu. Curaverat Solon, ut ne illicitâ turpive ratione

lo-

---

(1) Herod. L. 8. C. 143. Plut. in Arist. p. 324.

(2) Demost. Phil. 3. p. 122.

locupletarentur cives. Hoc autem Reipublicae haud magis, quam singulis civibus licere putabant. Cum igitur, iudice Aristide, Themistoclis de Lacedaemoniorum classe clam incendianda consilium expediret quidem civitati, verum honestum non esset, judicant illi, cum, quod honestum non esset, ne conduceret quidem, esse illud rejiciendum (1).

Hac igitur morum praestantia civitas crevit, illaque omnium maxime viguit aetate, qua integri illi erant. Iidem autem quam primum labem contrahere et Solonis adeo leges negligi coeperunt, a pristino sensim civitas vigore decidebat, ut internis mox debilitata seditionibus, in bello hostibus impar esset, suamque tandem *αὐτονομίαν* amitteret.

Novimus profecto, quantopere post bellum Persicum mari invalescerent Athenienses. Maritimis illis ad Artemisium et Salamina elati victoriis, cum rei nauticae tum mercaturae operam navare instituebant, tantamque mox nanciscebantur auctoritatem, ut maris penes eos esset principatus. Tum autem maximam mores mutationem et corruptelam subierunt. Nam, ut Ciceronis verbis utar, „his rebus intentae civitates admiscentur non tantum novis sermonibus ac disciplinis, nec importantur fo-

lum

---

(1) Plut. in Arist. p. 332. Cicero de Off. L. 3. C. 12.

lum merces adventitiæ, sed etiam mores, ut nihil posset in patriis institutis manere integrum (1).” Hanc communem maritimarum civitatum labem perpesa est Respublica Atheniensis. Mercaturæ studio divitiarum lucrique cupido omnium animos adeo allicuit et tenuit, ut, misis liberalioribus studiis, bellicisque exercitationibus, totos se quaestui darent, nec præter lucrum quidquam spectarent (2). Tum igitur una cum opibus luxuries, avaritia aliæque vitia obtinuerunt, quoque major divitiis, eo minor virtuti haberi coepit honos. Avitam autem integritatem haud profecto restituere conatus est Pericles, sed, utut Athenas aedificiorum, statuarum, picturarum artiumque univèrse ornavit magnificentiâ, urbemque theatrum reddidit, in quod philosophi, oratores, artifices omnes confluerent, morum tamen corruptelam magnopere aluit. Nam, ut alia mittam plurima, cum eos frustra petiisset magistratus, e quibus Areopagitici creari solebant Senatores (3), aegre repulsam ferens una cum Ephialte oratore hoc oppres-

---

(1) De Republ. L. 2. C. 4. Qui locus egregie in Atheniensibus quadrat (2) V. de Geer l. 1. p. 43. (3) Archontes muneribus suis perfuncti, rerum gestarum rationibus redditis, in Areopagum legebantur. Plut. in Solone p. 88 D. in Pericle p. 157 A. Cf. Potter l. 1. p. 89.

presfit consilium, et pleraque ei ademit iudicia (1). Tum vero firmissimo legum praesidio penitus sublato, deterior longe civitatis fiebat conditio; ac veluti teterrimi morbi contagio, nisi prudenter antevortatur et intra fines coerceatur, serpit in dies, ad plures sensum accedit, valentes etiam afficit, omnesque mox tenet et obruit, sic etiam, debilitato Areopago, morum, quae in civitate jam aderat, propagata est corruptela, et ita omnes infecit, ut antiquae vix virtutis remaneret vestigium.

Dici autem vix potest, quantam haec morum labes in res civiles vim habuerit. Democraticam regiminis formam induxerat Solon (2), verum, ut ne in licentiam illa abiret, aristocraticam eam temperaverat ratione (3). Primum enim Areopagus, cui morum curam commiserat, civium licentiam reprimebat. Tum vero Senatuum Quadringentorum de omnibus rebus ante cognoscere iussit, quam populus de illis deliberaret; nec, nisi quas suffragiis suis Senatus probasset, in populi concione agitari voluit (4).

Prae-

---

(1) Plut. in Per. p. 155 E et p. 157 A. (2). Cernitur haec democratica forma in eo, quod omnes omnino cives in concione et iudiciis adesse iusserat, ut tum suffragiis de gravissimis rebus statuerent, tum etiam magnam controversiarum partem dijudicarent. Plut. in Sol. p. 88. A. (3) Arist. de Rep. L. 2. C. 12. T. 3. p. 448. (4) Plut. in Sol. p. 88 D.

Praeterea magistratus divitibus tantum concessit; ab iisque, cum secundum facultates in quatuor clasces populum divisisset, omnes eos exclusit, qui ad ultimam classem pertinerent (1). Sic igitur e Solonis instituto mixta potius, quam pure democratica Athenis erat regiminis forma (2). Cum autem dein, auctore maxime Aristide, cuivis e populo aditus ad magistratus pateret (3), et ita magnum ejus auctoritas caperet incrementum, prudenter illa a Solone instituta sublata est ordinum aequalitas. Postea vero, Areopago fracto, pro morum perversitate suam ipse magis quam civitatis auctoritatem respiciens populus, et optimatum potestatem pertaesus, id maxime agebat, ut summam rerum ad se transferret. Tum autem in immoderata populi potestate ad summam res pervenerant licentiam, quae a pluribus, oratoribus potissimum, celebrata, veram civium aequalitatem et optimam Republicae formam referre visa, internis civitatem agitavit discordiis, eamque mirum in modum debilitavit (4). Hinc fiebat, ut ii aegerrime ferrentur et morte subinde plecterentur, qui morum pravitati resistere, malorumque radices

---

(1) Plut. l. l. p. 88 A. (2) Cf. Arist. l. l.
 (3) Plut. In vita p. 33 C. (4) De Geer l. l. p. 46. seq.

evellere conati, ad pristinam civis conditionem dicere cupiebant. Quandoquidem vero non tantum in se ipsos saeviebant Athenienses, sed et pro superbia in alias gentes, socias imprimis, crudeliter dominabantur, bellum deinceps existit Peloponnesiacum, in quo, quid morum efficeret corruptela, luculenter patuit. Captis enim a Lacedaemoniis Athenis, triginta tyranni in eorum civium posteros saeviebant, qui nec Pisistratum, optimum quidem virum (1), sed tyrannum tamen, ferre potuerant; et vero Hipparchi interfectores, patriae vindices, perpetuis laudibus celebraverant, Harmodium et Aristogitonem.

Deinceps vero Athenae a Thrasylulo liberatae civilibus discordiis magis magisque agitantur. Verum operae pretium est civium in hac rerum anarchia cognoscere mores.

Isocrates, nobilissimus ille Demosthenis praceptor (2), his proximis temporibus in Senatu Areopagitico egregia Atheniensibus suadet oratione, ut, immoderatam populi sublatam libertate, temperatam illam, a Solone inductam, restituant Democratiam. Multus est in laeta civitatis, dum haec regiminis forma vigeret, adumbranda

---

(1) Plut. in Sol. p. 95. A. (2) V. ejus vita in Edit. Isoc. Battiana p. 3.

da conditione. Civium autem virtutem effecisse demonstrat, ut et populo illa placeret et civitati conveniret. Ad sui vero aevi homines corruptamque regiminis formam accedens, civium attendit mores; et cum pristini rerum vigoris, praesentis vero lapsus causam in gravissima morum ponit discrepantia, palmariam eorum instituit comparationem. Illis, inquit, temporibus non in aleatoriis juvenes tempus terebant, neque apud tibicinas, nec in ejusmodi coetibus, in quibus nunc totos dies transigunt, verum iis impendebant studiis, quibus destinabantur, suspicientes eos et colentes, penes quos suorum principatus erat studiorum. Ita autem forum evitabant, ut, si forte illud transire cogarentur, cum evidenti pudoris et modestiae hoc facerent significatione. Senioribus obloqui aut conviciari pejus putabant, quam nunc in parentes peccare. In cauponis vero ne frugi quidem servus edere aut bibere sustinisset. Gravitatem prae se ferre, non scurram agere cupiebant, et lepidos, ac cavillatores, quos nunc facetos dicunt, infelices illi censabant (1). Totus autem populus laborabat, et parce vi-

To-

---

(1) l. l. p. 335. Neque tantum Ifoerates cum hoc, tum aliis locis, sed et alii plurimi in hujus aevi corruptelam invecti sunt. Unius Theopompi memorasse sufficiat verba. *Αὐτῶν (Ἀθηναῖοι) τοῦτον τὸν τρόπον ἔζων, ὥστε τοὺς μὲν νέους ἐν τοῖς ἀλητριδίαις καὶ παρὰ ταῖς ἐταιρῶν*

vebat nec res domesticas negligens, nec alienarum appetens; nec e publicis bona sua augens, sed ex suis quisque facultatibus, ubi opus esset, in commune conferens. A civitatis autem prae lucri studio administratione tam religiose abstinebant, ut difficilior reperirentur, qui (lucricupiditate ducti) imperare vellent, quam nunc, qui magistratum recusent et fugiant (1). Non enim rerum administrationum mercaturam, sed munus existimabant. (2).

Hac igitur morum praestantiâ civitatem crevisse ostendit, exque eorum labe Reipublicae lapsum ducit, qui eo mox procescit, ut facillime Athenienses in Alexandri Regumque Macedonum redigerentur potestatem. Etenim, quae antea a Per-

fa-

οις διατρίβειν* τούς δὲ μικρὸν ἐκείνων πρεσβυτέρους ἔν τε τοῖς κύβοις καὶ ταῖς τειχύταις ἀσωτίαις* τὸν δὲ δῆμον ἅπαντα πλείω καταναλίσκεν εἰς τὰς κοινὰς ἐπιπέσεις καὶ κρεανομίας, ἤπερ εἰς τὴν τῆς πόλεως διοίκησιν* apud Athenaeum Deipu. L. 12. p. 263. Alios hac de re veterum locos congregavit Doct. Bergman in *Isoc. Areopag.*; ex cuius ad nostrum Isocratis locum commentario egregie Atheniensium hoc aevo percipitur corruptela p. 141 sqq. (1) Cf. omnino Wolf. ad h. l. p. 323. et Bergman l. l. p. 111. (2) p. 322 seq. Loci sensus est, non enim putabant, se in gerenda Republica id sibi debere propositum habere, ut ex ea, tamquam ex mercatura, lucrum facerent, sed hoc potius, ut Reipublicae operâ suâ et pecuniâ prodescent; ut ait Bergman l. l. p. 111.

farum jugo eos tuta erat non tam in bello fortitudo, quam ipsa civium virtus morumque excellentia, hujus his temporibus ne vestigium quidem supererat.

Uti igitur Spartana, sic Atheniensis Respublica, integris civium moribus floruit, lapsis vero, continuo fracta tandem plane corruit. Quamobrem Lycurgus et Solon diligenti illa morum cura firmisimum civitatum fulcrum posuerunt, cui, si innisae illae constanter essent, haud facile interiturae fuisse videntur.

§. 5.

Respublica Romana.

Romani, de luculentissimo veterum, Sallustii imprimis, testimonio, summa se antiquitus vitae morumque commendabant integritate. Jus atque bonum apud eos non legibus magis, quam naturâ valebat. Jurgia, discordias, similtates cum hostibus exercebant, cives cum civibus de virtute certabant. Duabus his artibus, audaciâ in bello, ubi pax evenerat, aequitate seque remque publicam curabant (1). Laudis avidi, pecuniae liberales erant, gloriam ingentem, di-

vi-

---

(1) Sall. B. C. C. 9.

vicias honestas volebant (1). In Deorum cultu magnifici, domi parci erant. Quin paupertatis ac parsimoniae tantus erat honos, ut principes in civitate viri ob summam vitae simplicitatem celebrarentur. Quintum Cincinnatum, Manium Curium, alios, summis perfunctos muneribus, ab agris colendis ad rerum administrationem avocatos fuisse novimus.

Haec morum bonitas juventutis stabiliebatur educatione. Etenim spectabat ea potissimum, ut laboris illi ac belli patientes redderentur, magis in decoris armis et militaribus equis, quam in scortis atque conviviiis lubidinem haberent; ut ita adultis illis non labor foret insolitus, non locus asper aut arduus, non armatus hostis formidolosus, sed morum honestate patriam prae omnibus et diligerent et ornarent (2). Idcirco non emtae nutrice, sed propinqua majori natu, cujus spectati erant mores, totius familiae soboles committebatur. Haec pueris semper praefens diligentissime curabat, ut ne illicita turpiae facta addicerent, et sanctitate quadam ac verecundiâ iis prospiciebat (3). Aetate magis proveci laboribus corpus firmabant, et, ut patriae in illis aleretur amor, patres ubivis comitabantur, in foro, ruri, in comitiis, in curia

---

(1) Idem C. 7. (2) Idem l. 1. (3) Dial. de Orat. C. 23.

ria (1). Quorum sic gravissimis et sapientissimis de Romanae civitatis commodis praesentes consultationibus, patriam omnium maxime diligere discebant. Cum autem exemplis summam ad virtutem Romani vim tribuerent, more apud eos fuit receptum, ut illustres viri post mortem, ubi funus efferretur, in foro publice laudarentur, eorumque imagines viris, qui toto habitu defunctum optime referrent, imponerentur; quo spectaculo, Polybio iudice, verae laudis et virtutis cupidus juvenis nullum pulcrius intueri poterat (2). Huc autem omnium maxime faciebant illustrium proavorum in atriis collocatae imagines, quibus ad virtutem juvenibus vehementissime animus accendebatur. Scilicet non cera illa, neque figura tantam vim in eos habebat, sed memoriã rerum gestarum ea flamma egregiis viris in pectore crescebat, neque prius sedabatur, quam virtus eorum famam atque gloriam adaequaverat (3).

Haec igitur eo egregie valebant, ut boni aliquando illi cives fierent. Verum, ut iidem ingenio non tantum et animi virtutibus, sed et corporis viribus patriae prospicerent, cum mature venationis (4), tum dein potissimum difficillimis belli exercitationibus exercebantur (5),

mi-

---

(1) Gellius N. A. L. 1. C. 23. (2) L. 6. C. 53.
 (3) Sall. B. Jug. C. 4. (4) Doct. Van den Velden in
*Disf. de puerorum apud Romanos variis temporibus edu-
 catione et institutone* p. 57. (5) Idem l. l. p. 59.

militiaeque gravissimis sensim asuescebant laboribus (1); cujus quo majorem usum contraherent, principes saepe viros in bellum comitabantur. Sic igitur ingenti patriae amore imbuti, aerumnarum patientes, negotiorum peritigerendorum, hostem in bello ferire, murum conscendere, conspici, dum tale facinus facerent, adpetebant. Has divitias, hanc bonam famam, magnam nobilitatem putare discebant (2).

Neque tantum ad patriae amorem, gloriae cupidinem, sed et ad recti bonique studium in juvenibus alendum haec omnia erant comparata. Laudationes illae illustrium defunctorum, praestantium imagines proavorum ad omnium eos excitabant virtutum imitationem, quibus hi viri conspicui fuerant. Et cum primum, ineunte aetate, majores natu propinqua, mox patres omnem vitiorum diligentissime ab iis arcerent labem, nec eos e pueris egresfos curare et ad frugalitatem (3) abstinentiam (4), justitiae, religionis, senectutis reverentiam, morum omnino honestatem ducere desinerent (5), majorum non potuerunt non adulti referre et tueri virtutes.

Et haec quidem de puerorum apud Romanos edu-

(1) Van den Velden l. 1. p. 61. (2) Sall. B. C. C. 7.

(3) Unde Horatius Sat. L. 2. S. 2. v. 92.

. . . . . *Hos utinam inter*

Heroes natum tellus me prima tulisset.

(4) Valerius M. L. 4. C. 3. Ex. 14. (5) Van den Velden l. 1. p. 58.

educatione obiter dixisse sufficiat (1). Quo magis autem morum in Republica Romana percipiatur praestantia, operae pretium est paucis monere de rei domesticae his temporibus conditione. Magna, Sallustio teste, Romanorum domi erat parsimonia. Non luxui aut voluptati, sed utilitati tantum, agris maxime colendis, eorum inserviebant servi. Uxores ipsae vestes nebant, lanam ancillis appendebant, panem pinsebant, rem omnino familiarem curabant. Supellex tenuis, vestes non sumtuosae erant, auri usus modicus et quantus corpori ornando sufficeret. Mulieres porro non in gynaeceis, Graccarum instar, sed in hominum luce degentes, maritos in atrio cum aliis de gravissimis civitatis rebus fermocinantes audiebant; quibus licet se haud immiscerent disputationibus, vel sic tamen eae magnam tum ad rerum civilium peritiam augendam, tum ad patriae amorem alendum, tum etiam ad ingenium acuendum, in eas vim habere debebant. Hinc summa illa reverentia, cum concordia et diligentia mixta. Hinc flagrabat mulier pulcerrimam diligentiae aemulatione, studens negotia viri curam suam majora atque meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus, aut foemina proprium esse juris sui di-

---

(1) Qui plenam de toto hoc argumento sibi comparare velit notitiam, laudatam adeat Doct. Veldeni dissertationem.

diceret, sed in commune conspirabatur ab utroque, ut cum forensibus negotiis matronalis fedulitas industriae rationem parem faceret (1). Licet autem victoriis, quas de vicinis gentibus reportabant Romani, laudior in dies eorum res fieret, tantum tamen aberat, ut domesticae haec vitae noceret, ut pristinam potius severitatem temperaret, mediumque inter illam et subsecutam corruptelam feriret. Quocirca cum his temporibus, quae proxime finem belli Punici secundi anteceserunt, modicus esset luxus, insignis conjugum concordia, laboris assiduitas, morum omnino integritas, praestantissima haec et erat et habebatur actas.

Sic igitur significavimus morum in Republica Romana praestantiam. Tradidimus etiam, quot quantaque ad eos tuendos cum privatim tum publice adhiberentur. Sed, quo plenius pateat, non privatos tantum, aut aliquam civium partem, sed totum populum, ipsam fere civitatem, morum prospexisse bonitati; ipsa jam, quae huc facient, magistratum attendamus munera. Et primum quidem Censura, quae, Servio Tullio auctore, civium unice censum, id est, numerum facultatesque cognoscendas spectaverat, haec, liberâ Republicâ, ad morum potissimum referebatur curam, Censo-

rum-

---

(1) Verba Columellae de Re Rust. in praef. Lib. 12.

rumque erat, cavere, ut ne a pristina virtute ullo modo recederent cives (1). Neque tamen hinc Romanorum substitit opera. Sed anxii velut et metuentes, ne unius, quamvis diligentissimi magistratus, difficillimo muneri impar esset studium, ejus partem, Luxus nimirum coercendi, popinarum ganciarumque inhibendarum, meretricum, nisi nomen profesarum et togam sumentium, ex urbe expellendarum, factorum denique dicatorumque turpium puniendorum curam insuper Aedilibus injunxerunt.

Prouti autem his magistratibus morum regimen mandarunt Romani, sic ipsi omnium maxime caverunt, ut ne pravi cives munera obirent. Censoribus Senatus lectione et morum inquisitione omne ex eo probrum arcendum dederunt. Verum, cum hi nec magistratus creare, nec creatos munere privare possent, et tamen e re publica esset, optimis tantum civibus rerum committi administrationem, voluerunt, ut, qui magistratum peterent, ante Comitiorum diem nomina profiterentur: ut ita in eorum inquireretur mores, et exploraretur, num digni essent, quibus aliqua Reipublicae pars administranda committere-

---

(1) Eleganter profecto Montesq. Gr. et Déc. des Romains C. 8. p. 65. A Rome, — tout ce qui pouvoit — empêcher la perpétuité du cœur ou de l'esprit du citoyen étoit réformé par les Censeurs.

teretur. Quod si amplissimis honoribus indigni habiti essent, nec recipiebantur a magistratibus, nec, etiamsi maxime vellet, creare eos populus poterat. Ex his jam omnibus patet, populum Romanum optima hac aetate id praecipuum habuisse, ut morum, qua se commendabat, tueretur, firmaret, et velut perpetuaret excellentiam. Huic autem quae quantaque debuerint, age jam accuratius investigemus.

Constat profecto a morum conditione antiquitus plerumque patriae pependisse amorem. Pro eâ quaevis Lacedaemonii et Athenienses, integris moribus, subierunt, sed, quamprimum illi labem contraxerant, suam potius cives, quam civitatis attenderunt salutem. Pariter Romani in hac morum praestantia eo patriam complexi sunt amore, ut unice illam cogitarent, et privatis commodis ejus longe anteponebant salutem.

Neque enim duces tantum et principes, veluti Brutus, Scaevola, Cocles, Fabricius, Regulus, Scipiones, ea perpetrarunt facinora, quae cum suo ipsorum detrimento, certissimâ subinde morte, patriae profutura putabant; sed gentes et exercitus saepe, patriae amore flagrantes, in ea alacres proficiscebantur loca, unde redituros se numquam arbitrabantur (1). In militibus autem

---

(1) Cic. Tusc. Quaest. L. 1. C. 42. Est autem rei exemplum in Fabiis trecentis Liv. L. 2. C. 48.

tēn ea erat constantiae, et fortitudinis excellentia, quae non nisi in patriae amantissimis reperitur civibus: et quamquam gravissimas nunquam accipiebant clades, ipsae tamen illae, quo essent ignominiae dolore, qua acrumnarum patientia, qua virtute in bello, atque morum omnino excellentia, luculenter declarabant. Sic, ut hoc utar, cum Romanus exercitus ad Furcas Caudinas insidiis a Samnitibus circumventus sub jugum mitteretur, omni morte militibus haec adeo tristior erat ignominia (1), ut Romanam tendentes nec oculos attollerent, et praemoerore omnium colloquia effugerent. Hinc focii, Romanae indolis ignari, una cum armis animos ablatos, nec Samnites urbem cepisse putabant, sicut ante Galli, sed Romanam virtutem et ferociam. Ast vero id, quod erat, suspicabatur Ofilius Calavius. Silentium illud obstinatum, fixos in terram oculos, surdas ad omnia solatia aures, pudorem intuendae lucis, ingentem molem irarum ex alto animi cientis indicia habebat. Aut se Romana ingenia ignorare ajebat, aut silentium illud Samnitibus flebiles brevi clamores gemitusque excitaturum, Caudinaeque pacis aliquanto Samnitibus, quam Romanis, tristitiorem fore memoriam, quippe suos quemque coram animos habiturum, ubicumque congressuri
 sint,

---

(1) Liv. L. 9. C. 6.

sunt, factus Caudinos non ubique Samnitibus fore (1). Hanc viri opinionem egregie confirmavit eventus. Nam, cum et Romani majorem ex ignominiosa pace, quam ex nunciata clade percepissent dolorem, et, qui eam subierant, milites vehementer bellum renovare cuperent, huic omnium voluntati haud ante obtemperandum censebat Publilius Consul, quam, concione advocata, exercitum allocutus esset. Verum, teste Livio, prae clamore poscentium pugnam nulla adhortatio Imperatoris audiebatur. Suus cuique animus memor ignominiae adhortator aderat. Vadebant igitur in proelium urgentes signiferos: et, ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisque inde gladiis esset, pila, velut dato ad id signo, abjiciebant, stricisque gladiis cursu in hostem ferebantur. Nihil illic imperatoriae artis, ordinibus aut subsidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit (2). Hac igitur per totum bellum exulceratos ignominia animos stimulantem (2), tam strenue adversus Samnites rem gesserunt, ut, nullos non exantlantes labores, certissimam victoriam reportarent; nec ante a vindictae dulcedine desisterent, quam eandem jugi ignominiam paterentur hostes, quorum demum hor-

---

(1) Liv. verba l. l.

(2) L. 9. C. 13. (2) C. 14.

horrenda strage et gravi dolore Româ se iterum dignos cives habebant.

Verumtamen in adumbrandâ morum ad patriae amorem civitatisque salutem efficacîâ, nequaquam silentio mittendae sunt feminae. Hæc enim morum excellentiâ viris haud cedentes, pariter suis commodis Reipublicae causam anteponebant. Cujus equidem rei haud luculentius esse putem documentum, quam quod in summo rerum discrimine et Gallici et Punici belli tempore, aurum, argentum, omniaque ornamenta voluntariâ collatione in aerarium detulerunt (1). Sed quid milites, feminas, aut aliquam civium partem cito, cum apud omnes omnino civitatis ordines ad patriae amorem hanc morum integritatem valuisse novimus? Gravissimae Patricios inter et Plebejos agitabantur contentiones. Amplissima soli munera obire, connubia a Plebe separata habere, omni in eam ratione dominari conabantur Optimates. Adversus quos quum Plebis semper causam agerent Tribuni, nec facile illi auctoritatem dignitatemve imminui paterentur, ita dissociabantur ordines, et odio in se invicem protruebant, ut duabus veluti inimicissimis sibi gentibus urbem Romam constituisse diceres. Et vel sic tamen, quamprimum hostes adventare nunciabantur, vel Patricii, ut ne patriam

---

(1) Liv. L. 5. C. 25.

triam defendere recusarent Plebeji, faciliores se praebebant; vel Plebs, suam interea conditionem negligens, militum se delectui inscribi haud repugnabat; et omnes in pacis tempus rixas differentes, patriae unice discrimen cogitabant. Sic igitur hoc Romanis erat insitum prorsus, ut, quanta privata esset calamitas, eam tamen haud cum patriae effugerent incommodo.

Ex his jam omnibus praeclaram morum ad civitatis vigorem ducimus efficaciam. Nam, cum, integerrimis illis, tam militiae quam domi unam omnes cogitarent, colerent, venerarentur patriam, nec operae pretium quidquam illâ indignum vel admitterent, vel admissum negligerent, non poterat non et victoriis propagari et vero civium virtute stabiliri res Romana. Hinc igitur factum, ut corporis animique viribus quibusvis nisi praestarent, at pares certe essent hostibus, et numero saepe pauciores, in summas angustias adducti, a praesenti propemodum excidio adversus Gallos, Samnites, alias Italiae gentes egregie civitatem tuerentur. Hinc unice eum in modum creverunt, ut, licet ad Ticinum, Trebiam, Thrasymenum, Cannas una cum praestantissimis ducibus aliquot milleni periissent, omnesque fere ad Hannibalem descivissent socii (1), vel sic tamen Carthaginenses, si continuo Romanam

---

(1) Liv. L. 22. C. 61.

man tetendiscent, haud urbem capturi fuisse videantur. Post tot enim clades et defectiones fortiorum nulla timoris significatio, nulla pacis mentio fiebat, sed adeo majori civitas, quam unquam in rebus secundis, erat animo, ut Terentio Varroni ex Cannensi strage, cujus ipse praecipuus auctor fuerat, reduci, obviam irent omnes ordines, et gratias agerent, quod de Republica non desperasset (1). Quid quod in summa militum inopia octo hominum millia, quos Poenus in castris ceperat, redimendos haud censuerunt, cum parvâ id fieri posset pecuniâ (2). Tam excelso in rebus afflictis animo ipse Hannibal fractus fuisse fertur (3).

Sic igitur morum integritate ad summam Republica Romana pervenit auctoritatem; et, quoniam eorum corruptela diligenter impediabatur, diutissime illa et stetit et vixit. Superest jam, ut ejus post corruptos mores adumbremus lapsum.

Devictae hactenus gentes cum haud magnas in civitatem attulissent divitias, in lauta quidem, nec opulenta tamen re Romani versati fuerant. Postea vero, debellatis Carthaginensibus, ditissimos et adorti sunt et sibi subjecerunt Graeciae Asiaeque populos, unde dici vix potest, quanto pere mores sint corrupti; quorum integritatem li-

cet

(1) Liv. l. 22. C. 61. Cic. de off. L. 3. C. 11.

(2) Liv. L. 22. C. 58. (3) Cic. de off. L. 3. C. 32.

et magnae semper labefactare soleant opes, haec tamen in Romana civitate ad corruptelam erat accessio, quod non pedetentim illae et gradu, sed subito atque praecipiti cursu comparabantur.

Nobilissimae de Philippo, Antiocho, Aetolis, Gallograecis reportatae victoriae (1) sedecim annorum spatio a lautâ civitatem conditione ad summam opulentiam duxerant. Accedebat porro, quod, Carthagine imperii aemulâ fractâ, hostiumque metu imminuto, intentiori curâ in opibus et acquirendis et augendis plerique versabantur; ac denique, quod maximum, una cum divitiis peregrini, ad luxuriam, ignaviam, mollitiem compositi importabantur mores. Hinc non poterant non celeriter a virtute desciscere Romani. Itaque cum opibus luxuria invaluit, avaritia, ignavia, Deorum, morumque patriorum contemptus, omninoque

*Non auro, tectisque modus: mensasque priores
Aspernata fames: cultus gestare decoros
Vix nuribus, rapuere mares: secunda virorum
Paupertas fugitur; totoque arcesitur orbe
Quo gens quaeque perit (2).*

Quo plura vero corruptelae aliunde afferebantur invitamenta, eo majores vitia vires capiebant.

Man-

(1) Liv. L. 33. C. 9. sqq. L. 37. C. 43. L. 38. C. 8. et C. 27.

(2) Luc. Phars. L. 1. v. 160. sqq.

Manlii de Gallograecis victoris milites lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas et alia textilia, et, quae tum magnificae suppellectilis habebantur, monopodia et abacos Romam advehebant; tum psaltriae, sambucistriaeque et convivalia iudionum oblectamenta addebantur epulis: epulae quoque ipsae et curâ et sumtu majori apparabantur: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, et aestimatione et usu in pretio erat, et, quod ministerium fuerat, ars haberi coepta (1). His omnibus ita civium mentes inficiebantur, ut et Senatus in coercendâ corruptelâ irritam poneret operam (2), et vero Bacchanalia, teterrimorum officina flagitiorum, invalescerent; e quibus cum luculenter appareat, quae morum ad ipsa probanda esse deberet pravitas, haud plane illa silentio mittenda videntur. Haec igitur sacra, ex Etruria Romam perducta, initio tantum ad feminas pertinebant, nec quidquam flagitiosi continebant, mox vero, permixtis cum mulieribus viris, nocturnoque ex diurno reddito sacro, ad nullas non referebantur libidines. Virorum inter se et cum mulieribus stupra fiebant, viginti annis minores initiabantur, quo facilius captarentur, aliorumque infervirent voluptatibus, mis-

---

(1) Liv. L. 39. C. 6. (2) Huc pertinent leges sumptuariae, Orchia imprimis, quam perlatam vixdum violari queritur Cato apud Macrobius Saturn. L. 3. C. 17.

cebantur cum tenellae admodum aetatis puellis majores, nulla omnino pudoris aut reverentiae erat significatio (1). Hujus nefandae libidinis milleni aliquot homines, mulieres imprimis, et iis simillimi viri participes erant, ac, nisi Hispaniae Feceniae in Aebutium amore, excellentique Postumii Consulis innotuisset operâ, totam, contagionis instar, pervasisset Italiam. Sed de ea erit infra dicendi locus.

Hanc morum corruptelam mox promovit de Perseo reportata victoria, qua tanta pecuniae vis Romam translata fuisse fertur, ut per centum et, quot excurrit, annos ab omni tributo cives liberarentur (2). Tum autem adeo, quorum femina jam aderant, creverunt vitia, ut pauciora in dies antiquae virtutis reperirentur exempla. Graecum unice, patrio contempto, cupiebant ornatum, delicatos majori pretio, quam necessarios emebant servos, pravisque eorum moribus se imbui patiebantur. Milites, pristina continentia et frugalitate missis, novis in Graecia libenter indulgebant voluptatibus. Imo vero tanta omnibus inerat libido et mollities, ut juvenes nonnunquam pro pudicitia et libertate exquisitissimos cibos compararent, populus vero de gravissimis rebus suffragia ebrius ferret (3). In hoc

(1) Liv. L. 39. C. 8. (2) Cic. de off. L. 2. C. 22.

(3) Macrob. 1. 1. L. 3. C. 16.

autem morum lapsu ne defuisse existimemus, quae vitiorum contagionem antevertere conarentur. Aderant Censores, ferebantur leges sumptuariæ, pristinae nonnulli virtutis exhibebant exempla. Veruntamen et sic inveteraverat atque per omnes omnino civium ordines manaverat malum, et tanta quotidie novis divitiis peregrinisque moribus capiebat incrementa, ut nec principum virorum exempla, nec Senatus cura, nec Censorum severitas radicitus illud evellere valeret (1), sed potius religiosissimam eorum operam nova subruerent invitamenta vitiorum. Quo innumera imprimis referas omnis luxuriæ genera e Carthagine et Corintho dirutis Romam allata, molles et delicatos servulos undecumque in imperium Romanum proruentes, suæque illud pravitate inficientes, Attali denique hereditatem et L. Sullae victorias; quibus omnibus factum, ut, quae supererant avitæ probitatis exempla, ludibrio haberentur et tantum non contemnerentur. Tum paupertas probro haberi, innocentia pro malivolentiâ duci coepit, privati domos atque villas urbium in modum exaedificare, subvertere montes, maria consternerere; libido stupri, ganeæ, ceterique cultus omnes invadere; viros pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere, vescendi cau-

fâ

---

(1) Plut. in Cat. Maj. p. 346.

fâ terrâ marique omnia exquirere (1); dormire prius, quam fomni cupido esset; non famem aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere (2). Disciplina militaris inminuta magnopere bello Macedonico, sed a Scipione in Hispania revocata (3), sub Sulla evanuit plane. Hic unice curans, ut militum sibi animos conciliaret, turpibus eorum, nec militari severitate dignis indulserat lubricibus. Locis amoenis, voluptariis in otio ferocem militum indolem mollierat. Amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa celata mirari didicerat; ea privatim ac publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere (4).

In hac autem ad quaevis vitia proclivitate haud profecto quisquam miretur, rem Romanorum domesticam teterrimam aevi contraxisse maculam. Mulieres jam ante Sullae tempora corpori ornando, quam rei familiari intentiores, ita nunc totae luxui indulgere coeperant, ut et rei domesticae curam ac liberorum educationem vilissimis servis relinquerent, et vero id antiquissimum haberent, ut, quibus genio indulgerent, undecumque sibi

---

(1) Quorum luculenta exempla apud Meinersium habentur *Hist. de la Décadence des mœurs chez les Romains* C. 14. sqq. p. 291. (2) Sall. B. C. C. 12. seq.

(3) Val. Max. L. 2. C. 7. Ex. 1. (4) Sall. B. C. C. 11.

sibi pecunias corraderent. Ex istiusmodi igitur luxuriâ et avaritiâ exstiterunt impudicitia, grande aes alienum, flagitiorum cupido, muliebrium omnino officiorum negligentia et despicientia. Quibus vitiis quum pinguisima consumerentur patrimonia, aegerrime viri, nec nisi legibus et ingentibus immunitatibus pellecti, nuptias inire solebant.

Ex hac autem rei domesticae corruptela fieri non poterat, quin gravissimum puerorum educatio caperet detrimentum. Haud subito illa, sed per pluri-
mas jam aetates una cum moribus a pristina remittens excellentia facillime aevi labem contrahebat. Parentes itaque infantem Graeculae alicui ancillae delegabant, cui unum aut alterum adjungebant ex omnibus servis plerumque vilissimum, nec cuiquam serio ministerio accommodatum. Horum fabulis et erroribus teneri et rudes animi imbuebantur, nec quisquam in tota domo pensi habebat, quid coram infante diceret aut faceret. Ipsi etiam parentes nec probitati, neque modestiae parvulos adsuefaciebant, sed lasciviae et libertati, per quas paulatim impudentia irrepibat et sui alienique contemptus (1). Quo vero magis adolescebant, eo plura affuebant vitiorum genera. Histriionum favore, gladiatorum equorumque studiis animi occupabantur, nec aliquid bonis artibus loci relinquebatur (2). Ipsi quo-

---

(1) Dial. de Or. C. 29. (2) Idem l. l.

quoque paedagogi libertatis spe inducti, turpia adolescentum dicta factaque probabant, eorumque foedisimis saepe et libidinibus favebant et amoribus, quibus omnibus tantam indolis contrahebant pravitatem, ut, parentum instar, majorum mature ludibrio haberent et contemnerent virtutes, suis autem opibus et generis nobilitate unice gloriarentur. Etenim haud amplius ad claros se conferebant et sapientes viros, a quorum latere non discedentes opinionem afferrent populo, eorum se fore similes, quos sibi ipsi ad imitandum delegissent (1), sed familiae vetustate ad summos se in Republicâ honores perventuros putabant (2). Sic igitur in utero pene matris vitia concipientes pueri (3), in aliorum mox, parentum maxime, foeda intuentes exempla, errorumque varietate et opinionum perversitate inferti atque obruti, communem sponte referebant corruptelam; luxuriae, molitiei, ignaviae dediti, laboribus erant impares et tantos sumtus faciebant, ut ad res familiares consumendas eos genitos fuisse diceres (4). Hinc in grande aes alienum incidentes, rapere, consumere, aliena cupere: pudorem,

---

(1) Cic. de off. L. 2. C. 13. (2) Sall. B. J. C. 85.

(3) Dial. de Or. C. 29. (4) Sall. in fragm. apud August. de Civ. Dei L. 2. C. 18.

rem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi neque moderati habere (1).

Hac itaque educationis pravitate factum, ut parentum vitia propagarent, et stabiliarent liberi; ac, quandoquidem adulti illi nullo modo ferre poterant, quod suis voluptatibus adversaretur, institutum, eo Ciceronis aetate res processit, ut Cenforum arctissimis limitibus circumferiberetur potestas. Tum autem virtutum civilium, quibus suam Romani gloriam debuerant, plane interierunt reliquiae. Pro pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largitio, avaritia unice vigeant (2).

Et sic quidem morum in Republica Romana post bellum Punicum secundum ad Augusti tempora adumbravimus conditionem. Ulterius argumentum ideo haud persequimur, quoniam Rempublicam proprie sic dictam et a nobis in hac disquisitione unice significatam sub Imperatoribus Romani non habuerunt. Quocirca continuo explicetur vis et efficacia, quam in res civiles morum lapsus habuit.

Haec maxime in antiquis civitatibus corruptelae ratio fuit et progressus, ut primum ad solos principes pertineret, mox latius serpens, per plures civium ordines manaret, omnesque sensim inficeret atque enervaret. Et quandoquidem

(1) Sall. B. C. C. 12. (2) Idem l. l. C. 3.

istiusmodi corrupti cives explere nitebantur libidines, quibus non nisi ingenti pecuniae vi satisfieri poterat, earumque parandarum unice prae divitiis opportunitatem habebant optimates, id est, diutius in luxuriâ versati atque opes nacti, fiebat, ut his saepius pauperiores indigerent, eorumque et voluntati et studiis obsequerentur. Hinc autem optimates, plurimos a se cives pendere prorsus intelligentes, pro eâ, qua ipsi erant, morum pravitate, superbum in alios exercere nitebantur dominatum, et sic ad oligarchiam civitatis conditionem componentes, aequalitatem, firmissimum ejus fulcrum et praesidium, tollebant prorsus.

Neque tantum aequalitatis sic tollebatur ratio, sed patriae simul imminuebatur amor. Nam, cum optimates eo superbiae et insolentiae processissent, ut, quo lautius viverent, liberiusque voluptates explerent, aliorum sibi et possessiones et jura vindicarent; pauperiores vero eorum vix ferentes dominatum, eum tamen prae suâ corruptelâ haud frangere valerent; atque corrupti omnes suas unice res cogitarent, opes auferent, in se nec invicem odio proruerent; vix quidquam vel voluntatis, vel temporis, vel corporis animique virium ad patriae causam rite agendam relinquebatur. Istiusmodi autem civitates, in quibus unum quisque emolumentum spectat, nec omnium omnimodum ad unam patriae auctoritatem refer-
tur

tur et dignitatem, hae igitur quam prope a ruinâ absint, nemo non facillime intelligit. Sic igitur morum perversitas et aequalitati tollendae, et patriae amori minuendo, et civitatibus debilitandis atque pesummandis unice inserviebat. Et haec quidem ut universe de antiquis Rebuspublicis, sic omnium maxime de Romana valent civitate.

Postquam Graecis Asiaticisque victoriis ingens apud Romanos divitiarum et magnificentiae exsisterat studium, magnamque aviti mores subierant commutationem, magnopere se nobiliores opibus extulerunt; et cum humiliores plerique, ad sumtuosas libidines explendas saepius iis indigerent, dominari sensim in eos ditiores coeperunt. Quod quo magis ipsis initio cedebat, eo majorem insolentiam et superbiam concipiebant, ut, invitis etiam legibus, sibi pauperiorum jura et possessiones vindicarent. Cum porro omnes luxuriae essent dediti, nec tamen sumtibus faciendis plerorumque sufficeret patrimonium, grande aes alienum contrahebant, suamque in dies deteriorem reddebant conditionem. In tali autem et singulorum ad opulentiam proclivitate, et ordinum disociatione atque inaequalitate quâ poterat patriae integer manere amor? Nam, praeterquam quod corporis animique vires molli otio debilitatae fortitudini, constantiae, prudentiae impares fiebant, id praecipuum omnes

ha-

habebant, ut cum Reipublicae detrimento vel ex iis, quas suâ ipsorum culpâ subibant, emergerent calamitatibus, vel suam quavis ratione firmarent auctoritatem. Quales quum milleni aliquot Bacchanalibus essent initiati, non tantum ad foedisimas omnis generis libidines haec facta referebantur, sed falsi testes, falsa signa, testimonia, indicia, venena, caedes ex ea officina exhibant; et, cum derepente nimias hic coetus vires caperet, quam ut privatorum facultatibus distrahendis se contineret, ipso Reipublicae excidio sibi prospicere in animo habebat (1).

Tum vero, quoniam mali universos infecerat contagio, pluribus sensim ad magnificentiam opibus indigebant, majus aes alienum constabant, et omnem auctoritatis firmandae, pecuniaeque parandae sibi justam putabant viam. Magistratus in Provinciis parentes vexabant et expilabant (2), iudices e Senatorio ordine lecti divitum largitionibus corrumpi se patiebantur (3).

Prouti autem haud uno eodemque tempore suum perversitatis fastigium mores attigerunt, sed plurimis corruptelae illecebris insignem

pra-

---

(1) Liv. L. 39. C. 8. et C. 16. (2) Freinsh. Supp. ad Liv. L. 49. C. 58. (3) Appianus de Bello civ. L. 1. p. 362. Steph. ed.

pravitatem contraxerunt, sic etiam rerum civilium arctissime cum moribus conjunctus lapsus sensim et gradatim obtinuit; adeo ut, quo insignior animorum fiebat perversitas, eo longius a vigore recederet civitas. Sic igitur post deletam Carthaginem et Corinthum, aliorum mirum in modum auctis divitiis, lubricinibus, grasfandi dominandique studio, aliis summâ paupertate pressis, universis vero in nullo hostium metu trahentibus ac rapientibus, in duas omnia partes abstrahebantur, quaeque hactenus media fuerat, dilacerabatur Respublica (1). Cujus quidem mali, ut jam antea initia apparuerant, sic Gracchorum maxime aetate tota prodiit vis et amplitudo. Quod quo plenius percipiatur, rem paulo altius repetere est operae pretium.

Vicinorum, quos bello devicerant Romani, parvo aere solebant pauperibus locare agros. Ditiore autem, licet jam ita in plebem grasfarentur, vix ut accessioni locus superesse videretur, hac tamen avaritiâ et immanitate superbum dominatum cumulabant, ut ingenti pecuniae vi ac fraude, sublatis egenis, hos sibi agros compararent. Neque vero ad eos colendos inopes, at liberos tamen et Romanae civitatis participes, adhibebant; sed, his una cum familiis

---

(1) Sall. B. J. C. 41.

liis suas ipsis terras relinquere coactis, omnique publicae salutis posthabitâ curâ, quo pinguius lucrum perciperent, vilissimis undecumque Romanam tendentibus servis eorum curam mandabant (1). Tum igitur et ingens populi pars ad summam redigebatur inopiam, et tota fere Italia suis cultoribus vacua peregrinis servitiis obruebatur, et paucissimi quidam e divitum genere velut *αὐτοκράτορες* in reliquos omnes tyrannidem exercebant. Huic tristissimae plebis conditioni ut jam C. Laelius Scipionis amicus occurrere decreverat (2), sic vere se opposuerunt Tiberius et Cajus Gracchus. Plebis uterque Tribunatu fungens plurimas in ejus gratiam tum imprimis agrarias promulgavit leges. Quibus quum et agros pauperibus restitutum, et ab ingentibus facultatibus aliquid merito detractum, et suam auctoritatem imminutum iri divites intelligerent, summa ima moverunt, ut ne ad effectum hae leges perducerentur. Et primum quidem Tiberio, optimo civi, Crassi, Scaevolae, Appii Claudii auctoritate, Corneliae matris adhortatione, suâque omnium maxime virtute ad plebis causam agendum incitato, huic igitur tanto, tamque prae-
cla-

---

(1) Plut. in Tib. et C. Gracchis p. 827.

(2) Plut. l. l.

claro viro Marcum Octavium, ejus in Tribunatu et collegam et familiarem et multis nominibus studiosum, opposuerunt (1). Pariter Caji, populo acceptissimi, per Livium Drusum et L. Opimium callide quidem, sed honeste parum irritos reddiderunt conatus (2). Dein vero, cum plebem calamitatibus tamdiu jactatam, et omni fere morte tristiozem passam servitutem (3), ast nunc sub egregiis ducibus spiritus sumere visam, nec criminandis Gracchis, nec ingentibus beneficiis, nec Tribunorum intercessione, placare possent et a proposito avertere, ne tamen cum suo incommodo alteri civium parti, omninoque civitati subveniretur, Gracchos interficiendos curaverunt (4). Sic igitur, omni patriae misero amore, partium instar, implacabili in adversarios proruentes odio, eorum oppressione et caede suam unice auctoritatem superstruere studebant. Cum autem Romani hac aetate pro insigni morum corruptelâ suam, non Reipublicae, cogitarent dignitatem, mirum profecto haud est, si nulla non foedisima, civitati quidem noxia, at suis commodis inservientia singuli admitterent

sta-

---

(1) Plut. in Gr. p. 828. sqq. (2) Idem l. l. p. 838. sqq. (3) V. egregia Tiberij Gracchi apud Plut. obvia oratio p. 828. (4) Plut. passim, imprimis p. 833, 842.

flagitia, eoque sensim procederent, ut auro argentoque omnia postponentes, venalem urbem incolerent, mature perituram, si emptorem inveniret (1).

In tam corrupta partibusque dilacerata civitate sponte ambitiosi et audaces homines partium se fautores profitentes, easque largitionibus sibi devincientes summam rerum ad se traducere, et tyrannidem exercere moliebantur. Sic, cum oppressae hactenus plebis Marius, optimatum vero Sulla causam propugnare haberentur, haud illi vel populi jura, vel nobiliorum auctoritatem spectabant sed id agebant, ut factione quique suâ adjuti et stipati summâ rerum soli potirentur. Unde, cum Gracchorum caede in civium sanguinem saevire didicissent Romani, atrocissima ac horrenda prorsus existebant bella civilia; e quibus qui victores exibant, quoniam pro arbitrio omnia peragebant, absolutamque sibi asserabant potestatem, durissimam Romani patiebantur servitutem.

Interea vero alium alio opprimente, civitatisque vires in privatum commodum tollente prorsus, eo tandem res devenit, ut non, nisi unius imperio, civitas administrari posse videretur. Quod quidem in tantâ omnium perturbatione ad otium

et

---

(1) Sal. B. J. C. 35.

et tranquillitatem in sine emolumentum sub Octavio obtinuisse novimus. Ast, quoniam ab illo inde tempore Rempublicam vere sic dictam Romani haud habuerunt, ulterius hocce non persequimur argumentum. Ex iis autem, quae disputavimus, unicuique faecile pateat, morum corruptelam civitatem Romanam debilitasse et perfundedisse. Quod cum suo jam aevo futurum praevideret Cato Major, prudenter cives monebat, ut, si virtute et continentia magni evasisent, ne ad deterius vergerent; sin vero intemperantia et pravitate, meliora amplecterentur, his enim eos jam fatis crevisse vitiis (1).

§. 6.

Cum tanta haberetur antiquitas morum ratio, factum est, ut summa esset cum Athenis Areopagitarum, tum Romae Censorum auctoritas et existimatio.

Moribus stetit civitates antiquas, fatis jam nobis probasse videmur ex ipsarum indole, tum ex principum virorum legibus, tum, quod omnium gravissimum est, ex veterum gentium historia. Quae cum universa esset antiquitatis ratio, mirum videri non potest, existisse apud

Ro-

---

(1) Plut. in vita p. 340. C.

Romanos magistratum peculiarem, qui propter morum maxime curam summo haberetur honore. Et vero sic accidit, ut similis esset Athenis Areopagitarum ratio, quos veneratione plane prosequerentur Athenienses. Quod, quo magis illustretur argumentum nostrum, paucis hoc loco exponendum.

Gravissimas causas dijudicabant Areopagitae, sed insigne item munus habebant, ut moribus prospicerent. Pueris tutores et curatores dabant. Cavebant, ut secundum facultates alerentur et instituerentur, nec desidia et socordia indulgerent. Neque tantum puerorum, sed omnium civium mores attendebant. Quotquot incondite viverent, morumve pravitatem patefacerent, pro delictorum gravitate puniebant. In publicos se coetus, nuptias v. c. et solennia sacrificia conferebant, ut intemperantiam in conviviis celebrandis et libidinem impederent. Quam vero in pueris, diligentius etiam in adultis coercebant socordiam. Eorum domos intrantes in singulorum vivendi rationem inquirebant. In ignavos et pigros animadvertabant. Videbant, quo quisque quaestu se suosque aleret. Arcebant fordidum et turpe lucrum, fraudes, furtum. Curabant omnino, ut ne civium mores corrumperebantur (1). Atque hanc morum curam

(1) Mos. in Areop. p. 332 sqq. Plut. in Sol. p. 90. E.

ram tantâ exsequebantur religione, ut non modo nil eos lateret mali, verum inquirerent etiam, quinam peccaturi viderentur (1). Non igitur transgressionibus tantum puniendis et poenae metu a vitiis deterrebant cives, sed id maxime agebant, ut nil illi poenâ dignum committere velent (2).

Idem igitur Athenis Areopagitarum, et Romae Censorum erat munus, et qui Censoribus, idem quoque Areopagitis constabat honos. Nam honoratissimum, sanctissimum, omnibus, quae in Graecia aderant, praestans eorum habebatur tribunal (3); de quo, ex Demosthenis testimonio, tot tamque praeclara posset proferri, quot in aliud Graeciae iudicium caderent nullum (4). Atque haec Graecorum de eo sententia Cicero-
ni sic probata fuit, ut Romani Senatus laudes haud efficacius se Attico significare posse putaret, quam cum Areopago eum comparando. *Romanae*, inquit, *se res sic habent. Senatus ἄριστος πάρος. Nihil constantius, nihil severius, nihil fortius* (5). Quid? quod Solonis in eo condendo consilium nobilissimae Themistoclis vic-

to-

Valerius Max. L. 2. C. 6. Ex. 4. et auctores, quos citat Potter. l. l. p. 91. (1) Isoc. l. l. p. 335. (2) Idem p. 332.

(3) Isoc. l. l. p. 329. Cff. Script. quos citat Bergman l. l. pag. 127 et 139. (4) In Orat. adv. Aristocratem Tom. I. p. 641. (5) Ep. ad Att. L. 1. Ep. 14.

toriae prope anteponebat. Quamvis, ait, Themistocles jure laudetur, et sit ejus nomen, quam Solonis, illustrius, citeturque Salamis clarissimae testis victoriae, quae anteponatur consilio Solonis ei, quo primum Areopagum constituit: non minus praeclarum hoc, quam illud, judicandum est (1).

Quandoquidem igitur in morum conditione antiquarum civitatum salus vertebatur, et alia ad illos regundos exstiterunt instituta, et Athenis Areopagitis, Censoribus Romae istiusmodi fuit commissum munus, quod, ut mores spectabat, sic praecipuam iis auctoritatem conciliaret.

Caeterum in totâ hac causâ eadem est gentium, quae singularium hominum ratio. Est hoc unicuique, ni prorsus sit ingratus, vere insitum, ut, quem suis rebus prospicere, praeceptis se monitisque adjuvare, ad virtutis amorem adducere intelligit, hunc igitur veneretur. Eadem veteribus institutorum, quae mores spectabant, suo pretio habendorum causa erat. Nam, cum a civium moribus civitatum tum incrementum et vigor, tum lapsus et interitus plane penderet, non poterant non istiusmodi instituta, quibus omne fere ad civitatem firmandam et augendam inerat momentum, summâ esse existimatione.

Quem-

---

(1) De Off. L, 1. C. 22.

Quemadmodum igitur unusquisque homo eo majori alios loco habet, quo melius de felicitate suâ promovendâ meruerunt, quoque aegrius eorum operâ caruisset; sic magnus quoque antiquitus illis institutis constitit honos, quae civitatum vigori stabiliendo et augendo inservirent, quorumque ipsae non nisi aegerrime tulissent desiderium.

Et sic quidem videri posset speciminis nostri profligata jam et ad exitum fere perducta quaestio. Attamen, ut ne, quae huc faciunt, alia negligamus gravissima, operae pretium est, hanc Censoriae auctoritatis et existimationis causam ex peculiari item et civitatis Romanae ratione et Romanorum indole confirmare. Nam vel fallor equidem, vel valebit haec disquisitio ad eam, quam hactenus proposuimus, sententiam illustrandam et commendandam.

SECTIONIS SECUNDAE.

DE PECULIARI ET CIVITATIS ROMANAE RATIONE ET ROMANORUM INDOLE.

§. I.

Peculiaris civitatis Romanae ratio.

Cato, teste Cicerone, dicere solebat, ob hanc causam praestare Romanae civitatis statum ceteris civitatibus, quod in illis singuli fuissent fere, quorum suam quisque rem publicam constituis-

ruissent legibus atque institutis suis; ut Cretum Minos; Lacedaemoniorum Lycurgus; Atheniensium, quae per saepe commutata esset, tum Thefeus, tum Draco, tum Solo, tum Clisthenes, tum multi alii: postremo ex sanguinem jam et jacentem doctus vir Phalereus sustentasset Demetrius: Romana autem Respublica non unius esset ingenio, sed multorum; nec una hominis vita, sed aliquot constituta seculis et actibus (1).

Et profecto ex hac gravissimi viri sententia et veterum civitatum, et Romanae Reipublicae diversam perspicere licet rationem. Etenim in illis a legumlatorum ingenio magistratuum institutio, publici privatique juris descriptio, omnis omnino rerum administrandarum profecta fuit ratio. Romae vero nec uni viro, nec actati suam haec debuerunt originem, sed variis illa exstiterunt temporibus et ab ipsa potius populi, a totius civitatis manarunt voluntate. Non illic, expulsis Regibus, fuit, qui legislatoris instar duobus magistratibus regiam plane manderet potestatem; nec continuo horum munera rite fuere circumscripta, suaeque aliis magistratibus assignatae partes: sed Romani ipsi in Comitibus annua imperia binosque crearunt Consules

---

(1) De Rep. L. 2. C. 1.

les; quorum eadem, quae Regum, erant munera; et dein demum, cum hi prae bellorum frequentiam rebus in urbe peragendis impares essent, sensim sensimque ex ipsius populi voluntate alii prodierunt magistratus. Sic civium census per septemdecim annos a Cosf. intermissus ad Censores translatus fuit. Pariter jurisdictio, quam hactenus administraverant Consules, ad Praetorem transit, qui omnibus in urbe habitantibus jus diceret. Et ipse ille Praetor dein, negotiorum multitudine vexatus, primum unum, qui peregrinorum lites dirimeret, mox vero, regionibus quibusdam in Provinciae formulam redactis, plures nactus est collegas. Censores vero quemadmodum primum censui agendo suffragiis ipse populus praefecit, sic dein, lubente quoque populo, eorum ita aucta est potestas, ut Romanorum vectigalia administrarent, publicorum jus privatorumque locorum definirent, morum denique disciplinaeque Romanae regimen haberent. Et sic quoque ceteri magistratus non legislatoris auctoritate, nec uno eodemque tempore, sed civium voluntate et sensim paulatimque exstiterunt. Quod vero ad rerum administrandarum rationem, et publica privataeque civium jura attinet, haec etiam non ab uno viro constituta et descripta, nec primis eadem fuisse, quae Catonis fuerunt, temporibus, vix opus est, ut moneamus.

A ceteris igitur civitatibus, ut et ex historiâ et ex Catonis sententiâ patet, diversa fuit et peculiaris prorsus Reipublicae Romanae conditio. Quemadmodum autem reliqua omnia, sic et morum instituta in illis a legumlatorum, in hac vero ab ipsius populi profecta fuere voluntate. Quaecumque Spartaee et Athenis morum bonitati promovendae inferviebant, publica puerorum educatio et institutio, ferrea moneta, xenelasia, munera publica improbis vel negata, vel, si iis fungerentur, adempta, Lycurgum haec et Solonem habuere auctores. Romani contra cuinam tandem legislatoris curae morum debuerunt excellentiam? Imo vero sanctissimo Areopagitarum tribunali Athenis Solon, Romae Censoribus morum curam ipsa injunxit civitas.

Haec jam peculiaris civitatis Romanae conditio facit quoque ad Censorum auctoritatem declarandam et existimationem. Nam, cum Athenienses eos, qui unius viri voluntate moribus regendis praeebant, quia tamen civitati mirum in modum proderant, summo habuere loco; fieri non poterat, quin Romani eum et colerent et venerarentur magistratum, quem ob insignem rei utilitatem moribus praefecerant ipsi.

Peculiaris Romanorum indoles.

Simplex omnium gentium est vitae ratio, antequam ad cultum et humanitatem perveniant. Sed haud facile reperiatur populus, qui pristinam suam simplicitatem omni aevo tantopere celebraverit, quantopere gens Romana. Certim eam laudibus praedicarunt Romanorum poetae, historici, philosophi. In quibus laudibus studium imprimis occurrit agriculturae, quo principes viri quam maxime tenebantur. Sic Plinius in agrorum fertilitatem inquirens, ipsorum, ait, tunc manibus Imperatorum colebantur agri; ut fas est credere, gaudente terrâ vomere laureato, et triumphali aratore; sive illi eâdem curâ semina tractabant, qua bella; eâdemque diligentia arva disponebant, qua castra; sive honestis omnia manibus laetius proveniunt, quoniam et curiosius fiunt (1). Quid mirum igitur, si Romani illos imprimis magni facerent magistratus, qui id potissimum curabant, ut ne ullam in rebus lautioribus commutationem subiret morum simplicitas. Et vero Censores eos item notabant, qui agrum male

co-

---

(1) H. N. L. 18. C. 4.

colebant, atque, quem virum *bonum colonum* dixerant, amplissime laudasse existimabant (1).

Sed alia item hic nobis animadvertenda sunt gentis Romanae studia. A primis jam inde urbis conditae temporibus dominandi in Romanis occurrit ardor. Finitimas gentes et sub Regibus et magis etiam, liberâ Republicâ, sibi subjicere et ita imperii fines propagare conabantur; ut mature jam regere imperio populos unice appetent. Hoc autem dominandi studium ut melius aliquando explerent, tum aliis erga devictos populos utebantur artibus, tum fortissimi in bello esse nitebantur; ideoque rebus impri-
mis militaribus tanto assidue studio operam impendebant, ut, ceteris vel ignotis vel incultis etiam nunc artibus, haec una jam ad vigorem perveniret. Quid quod totam eo referebant juventutis institutionem, ut laboris illi ac belli patientes fierent (2). Huic a teneris asuefactus saltare, currere, jaculari, gravissima arma ferre in deliciis habebat civis Romanus, hoc potissimum spectans, ut fortis fieret, nec hostibus in bello impar esset. Ne vero in ipsis castris molli otio a fortitudine remitterent milites, corpora illic quoque confirmari, mollities et ignavia summo studio arceri

fo-

---

(1) Plin. l. l. C. 3.   (2) Sall. B. C. C. 7.

solebant : unde jure Cicero totam rem militarem a majoribus divinitus constitutam fuisse affirmat (1). Istiusmodi igitur genti, quae quo magis invalescebat, eo ardentius orbis terrarum principatum appetebat, id omnium maxime curandum, ut ne civium, in lautiore re versantium, corpora debilitarentur, et ipsi sic bellicos labores vix ferentes instantibus hostibus cederent. Curandum iccirco, ut ab ignavia, luxuria, mollitie integri manerent mores. Jam vero cum Censoribus gravissimum morum regimen ipsa concessisset civitas, non poterat non illos summo honore, imo veneratione, prosequi, quorum potissimum operâ cives in majorum intuentes virtutem, mente conceptum aliquando exequi possent propositum.

In peculiari autem Romanorum indole, quatenus ad argumentum nostrum facit, describendam, minime eorum est mittenda gravitas ; quae, ex antiquorum testimonio, adeo conspicui fuisse videntur, ut eam in vultu, in amictu, totâ vitae ratione, nobilissimis de rebus publicis consiliis, in summo civitatis discrimine, imo in praesenti ejus ruina semper referrent. Et vero quantopere sic ab aliis antiquitatis gentibus discre-

---

(1) Tusc. Quaest. L. 4. C. 1. Cf. L. 1. C. 1.

creparent dici vix potest. Quae apud illas ita laudi ducebantur, Romanorum gravitati repugnabant, atque iis vitio vertebantur. Sic in scenam prodire et populo esse spectaculo, nemini in Graecia fuit turpitudini, Romae vero ita humile habebatur, ut id genus hominum non modo honore reliquorum civium careret, sed Censoria notatione tribu moveretur (1). Huic autem indoli unusquisque videt, quantum congruat morum regimen. Athenienses levioris fere indolis et novitatis saepe quam avitae conditionis amantiores Areopagiticum tamen tribunal magni fecisse vidimus. At Romani, majorum religiosi cultores, et illud tenentes, antiquis moribus Rempublicam esse superstruendam, horum vindices et statores venerabantur. Accedit, quod ipsa haec morum cura nescio quid dignitatis habebat, gravitatis, majestatis. Sacerdotum instar in ea animadvertabant Censores, quae, utut legibus haud obnoxia, antiquae tamen civitatis disciplinae adversabantur. Neque tantum viliores e tribu movebant viros, sed honoratioris etiam, imo summis in Republica functos honoribus Equestri et Senatoria dignitate privabant. Ab eorum ita judicio pendebat, quo quis in civitate loco, quo honore, qua apud

ce-

---

(1) Nepos in praef. Cic. de Rep. L. 4. C. 10.

ceteros cives esset existimatione. Quocirca, sanctissimum istiusmodi morum regimen non poterat non gravioris indolis hominibus vehementer placere.

Quo vero magis in hoc argumento tractando progredior, eo graviora, quae huc faciunt, in Romanorum indole mihi invenire videor. Nam fidei, justitiae, probitatis quantopere Romani tenaces essent Cicero declarat, cum nullam hac in causa gentem majoribus aequiparandam et ab iis virtutis exempla petenda dicat (1).

Censoribus igitur, ut Φύλαξι, καὶ σωφρονίσταις, καὶ κολάσταις, τοῦ μηδένα καθ' ἡδονὰς ἐκτρέπεσθαι καὶ παρεμβαίνειν τὸν ἐπιχώριον καὶ συνήθη βίον (2), summus apud Romanos constitit honos. Hinc autem factum, ut optimi quique et patriae amantissimi cives in eos gravissime inveherentur, qui, lapsa jam opibus morum bonitate, malum hoc, Censorum tollenda dignitate, in dies latius serpere sinebant. Quemadmodum enim Caesar fertur omnem in civitate conversionem, omnesque turbas, tanquam ὕλην eorum, quae machinabatur, excitasse potius et aluisse, quam restinxisse (3), sic etiam hominibus

(1) Tusc. Quaest. L. 1. C. 1. De Orat. L. 3. C. 34. Ceterum de hoc argumento conf. J. C. Voorduin in comment. ad Cic. de Romanis ac Graecis iudicium, quod est Tusc. Quaest. L. 1. C. 5. p. 12. sqq. (2) Plut. in Cat. Maj. p. 345. B. (3) Plut. in Cat. Min. p. 769. F.

bus rerum novarum cupidis haec Censurae molestissima erat severitas, eamque omni ratione n̄ tollere, at infringere tamen nitebantur. Quod cum viderent, quantum Reipublicae afferret detrimenti, sponte et alii eo perveniebant et vero Cicero, ut in agitando Clodio, ejusque recensendis flagitiis, hominem diceret, in stupris inauditis nefariisque versatum, pessime ideo de Reipublica meruisse, cum veterem illam pudoris sustulisset et modestiae magistram, severitatem Censoriam (1), id est, cum firmissimo, quo tandem integra steterat, praesidio privasset civitatem.

Et ex his quidem omnibus satis patere arbitramur, quā factum sit, ut tanta apud Romanos Censurae auctoritas esset et existimatio. Sed, quandoquidem Censores, quam a munere mutuabantur dignitatem, hanc ipsi quoque moribus suis et virtutibus cumularunt, restat, ut hac de re item paucis agamus.

SECTIONO TERTIA.

UT CENSORIBUS CENSURA, SIC CENSURAE
VICISSIM CENSORES DIGNITATEM
CONCILIARUNT.

Diximus, Romanos Censuram omnium, quibus quis fungi posset, honorum habuisse fasti-

---

(1) In Pis. C. 4.

tigium. Quocirca non quosvis cives, sed eos tantummodo, qui diu Rempublicam gesserant, optimeque de eâ meriti fuerant, Consulares plerumque viros hoc magistratu ornari volebant (1). Hi vero quo apud cives loco essent, inde sponte perspicitur, quod et per alia munera ad Consulatum sibi aditum præbere debuerant, et sæpius ob rem præclare actam triumphaverant. An vero, ut exemplis utar, M. Furium Camillum, M. Livium Salinatorem, Cajum Claudium Neronem, nobilissimum Asdrubalis ad Metaurum victorem, P. Cornelium Scipionem Africanum, T. Quintium Flaminium, Graeciae a Philippo Macedone liberatorem, Marcum Porcium Catonem, L. Valerium Flaccum, Tib. Sempronium Gracchum, L. Aemilium Paulum, Persei regis debellatorem, P. Cornelium Scipionem Africanum Aemilianum, Numantiae ac Carthaginis expugnatorem, Q. Mummius Achaicum, mediocrine hos omnes existimatione fuisse putamus? Aeternam hi viri amplissimis muneribus obeundis, fortissimis gentibus debellandis, patriâ a praesenti saepius excidio vindicandâ apud cives sibi comparaverant gloriam; qui, quo gratiorem iis animum probarent, et libenter triumphî honorem

con-

---

(1) *Disf.* pag. 4.

concedere, et omni admirationis voluntatisque significatione prosequi solebant. Quocirca, cum ob summa haecce in civitatem merita jure colerentur, non poterant non, Censurâ dein ornati, tantum muneri splendorem conciliare, quantum eorum existimationem augebat munus (1).

Accedit autem, quod in Censoribus creandis non dignitatis tantum, sed et vitae morumque rationem Romani habebant. Egregie nimirum videbant, haud penes illos morum regimen esse oportere, qui ne ipsi quidem indolis se commendabant integritate. Quamobrem iis fere semper hoc munus mandabant Consularibus, quorum vitae morumque probata erat excellentia. Cujus quidem rei si exempla quaeruntur, iidem ferme, qui modo, afferendi sunt viri. Camillo enim quis unquam in summo patriae amore moribus praestantior? quem et diuturnam Faleriorum obsidionem turpissimae magistri proditioni fuisse praelaturum (2), et ad Vejos in re prosperâ optasse novimus, ut, „ si cui Deorum hominumque nimia sua fortuna, populi que Romani videretur, ut eam invidiam lenire suo privato incommodo, quam minimo publico populi

Ro-

---

(1) Hos viros Censores fuisse patet e Plut. in Cam. p. 129. D. Liv. 29. C. 37. L. 32. C. 7. L. 37. C. 58. L. 39. C. 40. Plut. in Cat. Maj. p. 345. E. Liv. L. 43. C. 14. Plut. in Paulo 275. D. Cicer. de Off. L. 2. C. 22. (2) Liv. L. 5. C. 27.

Romani liceret." (1). Quod quam ex animo precaretur, dein vir egregius docuit. Nam, cum, a Tribuno die ipsi dicta, in exilium abiisset (2), adeo hanc ignominiam non prae se tulit, ut, Gallis urbem tenentibus, Ardeates auxilia Romanis rogaret (3), et arcesitus mox laetus Romam tenderet ad patriam liberandam. Flaminini quoque magnopere a veteribus celebrantur virtutes, cum ejus universam Graeciam non magis in bello virtutem, quam in victoria temperantiam, justitiam et moderationem miratam fuisse affirmant (4). De Lucio autem Valerio etiam si ipsi diserte non tradunt antiqui, hoc tamen pro viri moribus pugnat, quod M. Porcius Cato et ejus a juventute delectatus fuerat consuetudine, et illo uno collegâ castigare se nova flagitia, et priscos mores revocare posse aiebat (5). Quas vero Flaminino, easdem Lucio Aemilio Paulo Graeci tribuerunt laudes. In hac enim regione cum Sulla victor degeret et ab Amphictyonibus Apollinis Delphici thesauros peteret, tum in aliorum illi, tum in Flaminini et Pauli redierunt memoriam, quos nobilissimis victoriis inelytos non tantum Graecis templis abstinuisse, sed et donis illa et honore

et

---

(1) Liv. L. 5. C. 21. (2) Idem L. 5. C. 32. (3) Idem L. 5. C. 44. (4) Idem L. 34. C. 22. (5) Idem L. 39. C. 40. Plut. in Cat. Maj. p. 337 E. et 345 D.

et veneratione cumulasse noverant (1). Et Paulus quidem adeo virtuti posthabuit divitias, ut pauperrimus ipse, generum sibi eligeret ex nobili et praestanti at inopi gente oriundum (2). Ipse vero primum ex Hispania Romam rediit, ne ter uncio quidem bello locupletior factus (3), mox, Persco devicto, ingentem auri argenti-que vini ex regis thesauris collectam ne intuitus quidem, Quaestoribus in aerarium deferendam concessit (4). Cum autem magna ejus esset erga victos clementia, magnae quoque ceterae virtutes, quid mirum, si praestantissimis et felicissimis eum extulerint exequiis; quae, de Plutarchi testimonio, non aurum, nec ebur, nec magnificus apparatus erant, sed benevolentia et honos et studium non civium modo, sed et hostium. Nam ex Hispania, ex Liguribus et Macedonibus qui Romae erant, juvenes quidem et fortiores lectum gestabant, seniores autem funus comitantes, Aemilium liberatorem et patriae quique suae servatorem dicebant (5).

De hujus autem filio, Africani majoris adoptivo nepote, Scipione Aemiliano quid dicam? Aut unde in viri virtutibus tradendis initium capiam? Cum tot tantaque earum veteres exhibent

(1) Plut. in Sulla p. 459 D. (2) Meiners l. l. p. 95.

(3) Plut. in vita p. 257 A. (4) Idem l. l. p. 270 D.

(5) Idem l. l. p. 276 B.

bent documenta, ut in iis eligendis dubius profusus haereas. Et profecto, uti poeta ait,

Fortes creantur fortibus et bonis.

Est in juvenis, est in equis patrum

Virtus: nec imbellem feroces

Progenerant aquilae columbam (1).

fic mirum non est, praestantissimo patre dignissimum fuisse filium. Nam, ut bellicas laudes, quarum hic dicendi non est locus, mittam, tam parvi opes faciebat, ut et gemmas, quas a Scipionis avi uxore acceperat, matri ac sororibus, et paternam hereditatem, quindecim talentis auctam, fratri donaret (2). Tanta praeterea in eo fuit vitae simplicitas, „ ut post duos inclytos Consulatus totidemque triumphos septem tantummodo servos legationis comites haberet. Itaque cum per socios et exterarum gentes iter faceret, non mancipia ejus, sed victoriae numerabantur; nec quantum auri et argenti, sed quantum amplitudinis pondus secum ferret, aestimabatur ” (3). Justitiae vero et probitatis mirabilis in eo fuit sensus, cum Carthagine captâ, nec praecipuum sibi quid ex praedâ sumeret, nec in victos crudelis esset, eorumve opibus suum ornari vellet triumphum, sed va-

riis

---

(1) Hor. Carm. L. 4. Od. 3. v. 29 sq. (2) Meiners l. l. p. 102. (3) Val. Max. L. 4. C. 3. Ex. 13.

riis Siciliae populis, quae Carthaginienfes abstulerant, reddere studeret artis monumenta (1).

In illis autem viris recensendis, qui quidem praeceteris suam existimationem non tantum muneri Censorio debuisse, sed et ipsum munus ornasse videntur, quî mittere possumus M. Porcium Catonem, quem ea indole fuisse, sic omnium, quotquot unquam exsisterunt, Censorum praestantiam superasse constat, ut unus a censendi munere summam reportaret gloriam. Quocirca, uti de praeclarissimis Censoribus universe tantum diximus, sic, quo evidentius pateat, quantopere ipsi viri munus honorificum redderent, juvat jam Catonem tanquam perfecti Censoris exemplar proponere.

Hic igitur vir a prima jam aetate in duo incubuit studia, quibus qui operam dabant, Censuram aliquando gerere potuisse vidimus. Nam, postquam a septimo decimo aetatis anno in Italia adversus Annibalem sic stipendia meruerat, ut corpus adversis vulneribus oppletum haberet, a Quinto Valerio Flacco incitatus ad Republicam capesendam ruri Romam tetendit (2). Primum tum Scipionem Quaestor in Africam comitatus (3), dein Aedilis Plebis fuit (4), quo vix deposito magistratu, creatus est

(1) Cic. Verr. 4. C. 33. (2) Plut. in Cat. p. 336. seq.

(3) Idem p. 338 A. (4) Liv. L. 32. C. 7.

est Praetor (1), et Sardiniam Provinciam obtinuit (2). Tandem vero his omnibus, quibus ad Consulatum aditus parari solebat, functus muneribus, Consul Hispaniam est sortitus (3), ubi rem tam praeclare gesfit, ut et saepius hostes fugaret, et plurimae ad eum deficerent gentes, et Romam redux triumphi honore ornaretur (4). Tum autem non illorum secutus est exemplum, qui, quam primum Consulatum cum laude gesserant, Republicam relinquebant, sed, „ cum eum cogeret necessitas nulla, in Reipublicae undis et tempestatibus ad summam senectutem maluit jactari, quam in tranquillitate atque otio jucundissime vivere (5). Nam et Tiberii Sempronii in Thracia legatus fuit, et, Acilio Glabrione Consule, Tribunus militaris ad Thermopylas Antiochi Aetolorumque exercitum fugavit (6). His autem muneribus perfunctus, et egregie de Republica meritus,

tan-

---

(1) Liv. l. 1. (2) Idem L. 32. C. 27. Plut. in vita p. 339 D. (3) Liv. L. 33. C. 42 seq. (4) Idem L. 34. C. 14. sqq. C. 20. et 46. Plut. in vita p. 341 seq. (5) Cic. de Rep. L. 1. C. 1. Cf. Plut. l. 1. p. 342 D. (6) Liv. L. 36. C. 17 seq. Plut. in vita p. 342 sqq., a quo, ut et a Cicerone, sic dissentit Livius, quod eum in Graecia non *Tribunum*, sed *Consulis legatum* fuisse tradit. V. Cic. de Senect. C. 19.

tandem Censuram petiit (1), ad quam sic omnibus, quibus quis Romae fungi poterat, honoribus insignis accessit, ut dubites omnino, majoremne Catoni munus, an muneri Cato honorem conciliaret.

Attamen, ut perfectum in Catone Censorem animadvertamus, non tantum, quae cum aliis communia ipsi, sed etiam quae prava fuere, imprimis sunt attendenda, virique mores explicandi.

A pueritia jam vitae frugalitate, laboribus et exercitationibus corpus firmaverat et belli periculis exantlandis aptum reddiderat. In Fabii autem Maximi exercitu admodum adolescens militans, cum a Nearcho Archytae Tarentini orationem accepisset, qua nullam capitaliorem pestem, quam corporis voluptatem hominibus a naturâ datam ostenderetur, multo magis frugalitatem et continentiam amplexus est (2); imo vero eo processit, ut ad M. Curii se componere studeret exemplum. Hujus nimirum tugurio agros vicinos habebat, quo saepissime commens et praedii mediocritatem ac suppellectilis tenuitatem spectans, videre sibi videbatur Romanorum principem, de fortissimis gentibus victorem, tribus triumphis ornatum, terram fo-

dien-

(1) Liv. L. 39. C. 40. Plut. in vita p. 345 A.

(2) Cic. de Senec. C. 12. et Plut. l. 1. p. 337. B.

dientem et, dum rapas coqueret, magnam auri pondus recusantem. Atque hanc Curii frugalitatem sic admirabatur Cato, ut suam mox domum, praedia et servitia contemplan, laborem intenderet et magnificentiam profus tolleret (1). Tum igitur ruri degens cum servis operabatur, eadem mensa eundem, quo illi, panem comedebat, idem vinum bibebat (2), ad veterum plane rationem mores adaptabat. Neque privatus tantum, sed et primariis in Republica muneribus fungens, avitam morum retulit simplicitatem. Nam, quemadmodum Praetores in Provincias missi tabernacula, lectos, vestem stragulam e publico accipere solebant, et famulorum amicorumque catervâ, convivii, sumptibus focios onerare, sic Cato in Sardinia Praetor, quantum se inter et decesores discrimen esset, suo luculenter ostendit exemplo. Publicis enim sumptibus nunquam indigebat. Ipse sine vehiculo pedibus Provinciae adibat civitates, uno tantum comitante accenso, qui vestem et spondeum ad sacrificandum gereret. Hanc vivendi simplicitatem cum summa in jure dicundo severitate conjungebat, in quo ita inexorabilem se praebebat, tamque rigide Edicta publica servabat, ut, cum frugalitatem Sardes admirarentur, gravitatem

---

(1) Plut. in vita p. 337. (2) Idem l. l.

tem in vindicanda justitia reformidarent plane (1).

Pariter Consul in Hispaniam proficiscens trium tantum fervorum ministerio utebatur, haedina pelle dormiebat, et, prouti antea fervorum, ita nunc quoque militum et cibis vescebatur et potum bibebat (2). Ac quum difficillimum esset Hispanos ex usurpata libertate Romanis iterum subjicere, suam unice vigilantiam hostes subigere potuit. „Haec enim in eo vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque, quae in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium gravius severiusque, quam in semet ipsum imperium exerceret (3); parsimoniâ et vigiliis et labore cum ultimis milium certaret; nec quidquam in exercitu suo praecipui, praeter honorem atque imperium, haberet.” (4) Istiusmodi autem virum in eo optimorum exemplum Imperatorum fuisse secutum, quod ex praedâ nihil magnopere sibi sumeret, haud sane cuiquam mirum videatur, qui eum de virtute cum optimis certare maluisse cogitaverit, quam cum di-

vi-

---

(1) Plut. in vita p. 339. (2) Val. Max. L. 4. C. 3. Ex. 11. (3) Omnibus se peccantibus veniam dare dicebat, praeterquam sibi. Plut. l. l. p. 340 F.

(4) Liv. L. 34. C. 18.

vitibus de pecuniâ, et cum avarissimis de avaritiâ (1).

Cum autem tantâ Cato morum esset integritate, fieri non poterat, quin et in aliis eam vel excitare vel alere, et ipsos Romanos ad avitam indolis bonitatem reducere conaretur. Hinc igitur factum, ut filium non servo, quem tamen optimum habebat, educandum committeret, sed ipse educationis et institutionis in se fusciperet curam, ipse eum jaculari, armis certare, equitare, pugilatum, algus, frigus tolerare, vertices et vim fluminis nando superare doceret: conscriberet quoque historias, quibus majorum disciplinam et instituta cognosceret filius (2). At quantam operam posuit in Republicâ, divitiis jam corruptâ, ad antiquam normam adaptandâ? Quot potentiorum flocci fecit inimicitias, ut patrios in civitate mores tueretur? In Sardinia parum habuit, eam, quam privatus egerat, constanter servare vitæ rationem, sed sanctus et innocens foeneratores ex insulâ fugavit, et sumtus, quos in Praetorum cultum focii facere solebant, partim circumcidit, fustulit partim (3). Romæ vero cum de lege Oppiâ abrogandâ ageretur, efficacissimâ id ora-

---

(1) Plut. p. 342 A. (2) Plut. l. l. p. 348 B.

(3) Liv. L. 32. C. 27. Cf. Crevier ad h. l.

oratione impedire studuit. Hanc nimirum legem, qua medio Punico Bello cautum fuerat, „ ne qua mulier plus semuncia auri haberet: „ neu vestimento versicolori uteretur: neu iuncto vehiculo in urbe oppidove, aut propius „ inde mille passus, nisi sacrorum publicorum „ causa, veheretur” (1), non nisi cum gravissimo morum detrimento abrogatum iri censebat: tum enim nullam modum sumptibus, nullum luxuriae fore. „ Saepe, agebat, me querentem de feminarum, saepe de virorum, nec de privatorum modo, sed etiam magistratum sumptibus audistis; diversisque duobus vitis, avaritiâ et luxuriâ, civitatem laborare: quae pestes omnia magna imperia everterunt. Haec ego, quo melior laetiorque in dies fortuna Reipublicae est, imperiumque crescit, et jam in Graeciam, Asiamque transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, et regias etiam attrahamus gazas, eo plus horreo, ne illae magis res nos ceperint, quam nos illas. Infesta, mihi credite, signa a Syracusis illata sunt huic urbi. Jam nimis multos audio Corinthi et Athenarum ornamenta laudantes mirantesque, et antefixa fictilia Deorum Romanorum ridentes. Ego hos malo propitios Deos, et ita spero futuros, si in suis manere sedibus pa-

mu.

---

(1) Liv. L. 34. C. 1.

tiemur. Patrum nostrorum memoriâ per legatum Cineam Pyrrhus, non virorum modo, sed etiam mulierum animos donis tentavit. Nondum lex Oppia ad coërcendam luxuriam muliebrem lata erat. Tamen nulla accepit. Quam causam fuisse censetis? Eadem fuit, quae majoribus nostris nihil de hac re lege sancienti: nulla erat luxuria, quae coërceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos esse, quam remedia eorum; sic cupiditates prius natae sunt, quam leges, quae iis modum facerent. — Itaque minime mirum est, nec Oppiam — tum legem desideratam esse, quum aurum et purpuram data et oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cineas urbem circumiret, stantes in publico invenisset, quae acciperent (1).

Haec fuit M. Porcii Catonis indoles, quam, ut exemplis adumbrare studuimus, sic paucissimis verbis ad vivum expresit Livius. „Invicti, inquit, a cupiditatibus animi et rigidae innocentiae; contemtor gratiae, divitiarum: in paritionia, in patientia laboris periculique, ferri prope corporis animique (2).” Quocirca haud immerito illum semper in ore habebat Cicero (3), et eo omnes, qui iisdem rebus studerent, quasi exemplari ad industriam virtutemque duci censerebat (4).

Is.

(1) Liv. L. 34. C. 3.

(2) L. 39. C. 40.

(3) De Leg. L. 1. C. 2.

(4) De Rep. L. 1. C. 1.

Istiusmodi jam viro, amplissimis in civitate honoribus ornato, rebus gestis claro, moribus non tantum praestanti, sed et in quorumvis perversitatem gravissime invecto, unum petendum supererat morum regimen, ad quod sic et natura et studio ipse suo aptus erat, ut, si perfecti Censoris describenda esset effigies, nil magnopere ei tribuendum putares, quin in Catonis expressum sit indole. Et mihi quidem ipse populus Romanus sic de eo judicasse videtur. Nam, quum, adversantibus maxime iis, qui libidinum et veteris disciplinae neglectae sibi conficii, inexorabilem ejus severitatem reformidabant, Censuram peteret Cato; Romani et Reipublicae salutem curantes, et viri virtutem perfectam habentes, eum, invita nobilitate, Censorem crearunt (1). Tum vero illud manus sustinens, quo suam de moribus opinionem non orationibus tantum, sed rebus ipsis declarare poterat, et principes viros, ipsum adeo Titi Flaminii fratrem Lucium, notavit, et corruptelae contagionem, latius in dies serpente, omni ratione antevertit.

Et haec quidem de ipsis Censoribus dixisse sufficiat. Quae tamen haud ita a me disputata sunt, ut omnes, quotquot exstiterunt, Censores

---

(1) Liv. L. 39. C. 40. Plut. in vita. p. 345.

res etundem muneri honorem addidisse contendam. Nolim hoc equidem de omnibus affirmare, nec profecto ceteros Camillo, Flaminio, Valerio, Aemilio Paulo, Mummio, Scipioni Minori, aut hos Catoni aequiparandos censeam, quos praeterea ipsos, quippe praestantissimos Censores fuisse constat, speciminis loco proposui. Sed hoc equidem affirmare non dubitem, eos, qui Romae Censuram gererent, cum et Consulares et, ni optimis omnes, at nulli pravis moribus essent, ipsum ornasse munus; et ex illis praeclarissimos mirifice Censurae auxisse existimationem.

Et hac quidem, ut paucis complectamur, quae fusius explicuimus, hac igitur veterum Rerumpublicarum et peculiari Romanae civitatis conditione, peculiari item Romanorum indole, et ipsorum tandem Censorum praestantia factum puto, ut Censura ἀπάσης τιμῆς κορυφή, τῆς πολιτείας ἀπάσης ἐπιτελείωσις, πᾶσάν omnino ἱερωτάτη ἀρχὴ haberetur.

T H E S E S.

I.

Elegiis Graeci non tantum argumenta tristitia et lugubria tractabant, sed ad monendum, hortandum, persuadendum hocce poëseos genere subinde utebantur.

II.

Graecorum coloniae συγγένης potissimum vinculo cum metropoli conjunctae fuere.

III.

De optima regiminis forma Persarum principes tam praeclare disputantes induxit Herodotus, ut politicam viri prudentiam satis admirari non possimus.

IV.

*Egregie Plutarchus in Solone p. 90 A. δει
δὲ πρὸς τὸ δυνατόν γράφεται τὸν νόμον, εἰ
βού-*

βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς
ἀχρήστως κολάζειν.

V.

*Quaestiones perpetuae et leges tabellariae
magnopere eloquentiae apud Romanos studia
aluerunt et promoverunt.*

VI.

*Verissime Crassus apud Ciceronem stilum op-
timum statuit, et praestantissimum dicendi ef-
fectorem ac magistrum, de Orat. L. I. C. 33.*

VII.

*Causa, cur Graeciae principatum aliquamdiu
tenuerint Thebani, in Epaminondae potius et
Pelopidae virtute, quam in Thebanae civitatis
conditione quaerenda videtur.*

VIII.

*Militare Imperium, quod in Republica Ro-
mana obtinuit, hoc potissimum nomine diver-
sum fuit a Militum Imperio, cujus sub Impera-
toribus maxima fuit vis et efficacia, ut illud ab
ipsa Republica penderet, hi contra in civi-
tatem dominarentur.*

IX.

„ Duplex in primis Constantini in Imperii
„ sede Byzantium transferendâ consilium fuit.
„ Im-

„ Imperatoris cum dignitatem, quae contami-
„ nata erat, ornatiorem volebat esse, tum auc-
„ toritatem, quae labare videbatur, stabiliri
„ cupiebat. Deinde sperabat, se Christianam
„ religionem, si Româ decessisset, minori pe-
„ riculo, majorique spe prosperi eventus in-
„ ducturum esse. Groen van Prinsterer in dis-
„ de juris Justin. praestantia ex rationibus ejus
„ manifesta” p. 81.

X.

*Cruciatae expeditiones ad mores emolliendos
et mercaturae studia augenda ultimum valuerunt.*

XI.

*Ad humanitatem jurisque aequabilitatem in
Europaeis gentibus provehendam, valuerunt
imprimis civitates, quae seculo duodecimo con-
di vel restitui coeperunt.*

XII.

*In legendis ICtorum Romanorum fragmen-
tis placet magnopere tum urbanitas, qua sum-
mi viri adversariorum opiniones refutant, tum
vero ingenuus ille candor, quo, ubi se a vero
aberrasse intelligunt, aliorum sententiam am-
plectuntur.*

XIII.

Ad dijudicandam vim et efficaciam, quam in jus Romanum habuit religio Christiana, accurata requiritur historiae cognitio, ut ne religioni tribuantur, quae ex aliis longe causis exstiterunt.

E R R A T A.

- p. 2 lin. 23 tres *lege* tres
 - 4 (1) *lege* (4)
 - 5 lin. 18 magisrerio *lege* magisterio
 - 8 — 6 sacreficiorum *lege* sacrificiorum
 - — 11 eam *lege* iis
 - — 16 anni *lege* anno
 - — 17 ilos *lege* illos
 - 13 in not. 1. 15 octingintorum *lege* octingentorum
 - 15 — 11 imprimis *lege* imprimis (p. 89)
 - 20 lin. 12 iudicibus *lege* iudicibus turpi iudicio
 - 21 — 21 Q. Metellus *lege* L. Metellus
 - 23 — 7 auctoritate *lege* austeritate
 - 32 — 4 concilandae *lege* conciliandae
 - — 20 a Consul. *lege* a Consul. aut Trib.
     Mil. Conf. Pot.
 - — in nota 1. in Vat. C. 15. *lege* in Vat. C. 15. Cf.
     Liv. L. 8. C. 12.
 - 34 — 17 summa infima *lege* summa ima
 - 37 — in nota 2. in Crasfo p. 566 A. *lege* in
     Crasfo p. 566 A. et in Camillo
     p. 135 C.
 - 38 — 12 vindicare *lege* vindicaret
 - 42 — 11 legum iuriumque *lege* legum}
 - 51 — 13 sententia *lege* sententia Cf. l. 1. p.
     166. sqq.
 - 77 — 14 contraxerant *lege* contraxerant
 - 96 — 3 Pariter *lege* dein
 - — 6 Dein *lege* ast
 - 103 — 2 Lacaedem. *lege* Lacedaem.
 - 110 — in not. 1. Tusc. Quaest. L. 1. C. 5.
     lege Tusc. Quaest. L. 1. C. 1.